

**Χριστίνα Αργυροπούλου, Μαργαρίτα Καλογρίδου-Κολυβά,
Ιωάννης Κονδυλόπουλος**

Α΄ ΤΑΞΗ

Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων

Ενδεικτικές Οδηγίες για τον/την εκπαιδευτικό

1. Γενικά στοιχεία. Με το νέο Π.Σ. αλλάζει η λογική των *Ανθολογίων*, καθώς στις τάξεις Α΄ και Β΄ έχουμε τρεις Άξονες Προβληματισμού, οι οποίοι συμπεριλαμβάνουν Θεματικές Ενότητες με συστάδες κειμένων. Στην εισαγωγή του *Ανθολογίου* δίνονται τόσο η ταυτότητα του βιβλίου όσο και τα κομβικά στοιχεία του Π.Σ., τα οποία είναι αναγκαίο να γνωρίζουν οι εκπαιδευτικοί και οι μαθητές/τριες. Επομένως, καλό είναι να μελετηθεί η ταυτότητα του βιβλίου στην τάξη, ώστε να είναι γνωστή η δομή του, αλλά και ο τρόπος που θα εργαστούν οι μαθητές/τριες. Η πρώτη αυτή επαφή με το *Ανθολόγιο* θα δώσει τη δυνατότητα στους/στις διδασκόμενους και διδασκόμενες να αντιληφθούν τον τρόπο εργασίας, ώστε να αναλάβουν και να διεκπεραιώσουν ποικίλες δραστηριότητες. Εννοείται ότι ο/η διδάσκων/ουσα θα είναι καθοδηγητής/τρια σε αυτήν τη διαδικασία και θα εξηγήει ό,τι κρίνεται αναγκαίο, καθώς θα έχει ήδη μελετήσει το Π.Σ. (το Π.Σ. έχει αναρτηθεί στην ιστοσελίδα του Ι.Ε.Π. και του Υπουργείου Παιδείας <https://www.iep.edu.gr/el/nea-programmata-spoudon-arxiki-selida>, <https://www.iep.edu.gr/el/nea-ps-provoli>).

Στο νέο Π.Σ. –πέρα από τους σκοπούς και τους στόχους του μαθήματος, γενικούς και ειδικούς και τα προσδοκώμενα αποτελέσματα–, εστίαση γίνεται στις μαθητοκεντρικές και συμμετοχικές στρατηγικές μάθησης, οι οποίες πρέπει να μελετηθούν και να εναλλάσσονται, ανάλογα με τα προς διδασκαλία κείμενα. Στις παρακάτω, λοιπόν, οδηγίες προτείνονται ποικίλες μαθητοκεντρικές εργασίες και δραστηριότητες, ώστε η διδασκαλία να είναι αποτελεσματική, αλλά και να υπάρχει διάδραση μεταξύ των μαθητών/τριών, όπως και ανατροφοδότηση. Άλλωστε, κάθε διδασκαλία είναι, ουσιαστικά, ένα μικρό δρώμενο, άλλοτε περισσότερο και άλλοτε λιγότερο πετυχημένο, στοιχείο που δίνει την ευκαιρία για βελτίωση. Απώτερος στόχος είναι οι μαθητές/τριες να κινητοποιηθούν και να συνεργαστούν, δημιουργικά, με την υιοθέτηση στρατηγικών ανάγνωσης και με την οικοδόμηση μιας στέρεης σχέσης με τα λογοτεχνικά κείμενα.

Προς την κατεύθυνση αυτή θα βοηθήσουν, εκτός από το Π.Σ., ο Οδηγός του Εκπαιδευτικού και το υλικό από την Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών (βλ. <https://www.iep.edu.gr/el/>). Στα προαναφερόμενα, παρουσιάζονται στοιχεία Θεωρίας της Λογοτεχνίας, σενάρια για τη διδασκαλία ολόκληρου έργου, τρόποι συγκρότησης τόσο των σχεδίων διδασκαλίας, των ατομικών και ομαδοσυνεργατικών δημιουργικών δραστηριοτήτων, όσο και των φύλλων αξιολόγησης. Επίσης, είναι αναγκαίο να γίνει από τους/τις διδάσκοντες/ουσες μια πρώτη περιδιάβαση στις σελίδες του *Ανθολογίου*,

για την καλύτερη οργάνωση της διδασκαλίας, σύμφωνα με τις διατιθέμενες ώρες από το Ωρολόγιο Πρόγραμμα για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας. Εννοείται ότι οι ώρες αυτές δεν πρέπει να διατίθενται για τη διδασκαλία άλλων φιλολογικών μαθημάτων.

Συγκεκριμένα, είναι απαραίτητο να υπάρξει ανάμεσα στους/στις διδάσκοντες/διδάσκουσες σε κάθε τάξη συνεννόηση και μια πρώτη επιλογή από τα κείμενα κάθε συστάδας του *Ανθολογίου*, για να καθοριστεί ποιων κειμένων η μελέτη θα πραγματοποιηθεί στην τάξη -ατομική ή σε μικρές ομάδες- και ποια από αυτά θα δοθούν για μελέτη και επεξεργασία στο σπίτι, ώστε να παρουσιαστούν, στη συνέχεια, στην τάξη. Η κατάλληλη προετοιμασία του μαθήματος, η αξιοποίηση του συμπληρωματικού ψηφιακού υλικού, η επιλογή των στρατηγικών μάθησης και η εναλλαγή διδακτικών πρακτικών και μεθόδων π.χ. ομαδοσυνεργατική διδασκαλία, ανεστραμμένη τάξη (προετοιμασία στο σπίτι και εργασία μέσα στη σχολική τάξη, προκειμένου οι μαθητές/τριες με τη βοήθεια του/της εκπαιδευτικού να επιλύουν τις απορίες τους και να κατακτούν τη γνώση συνεργατικά), είναι δυνατόν να βοηθήσουν τους μαθητές/τριες να μνηθούν, σταδιακά, στον υπέροχο κόσμο της λογοτεχνίας.

Επίσης, σύμφωνα με το νέο Π.Σ., το εποπτικό υλικό του βιβλίου (εικόνες, πίνακες ζωγραφικής κλπ.) δεν έχει διακοσμητικό χαρακτήρα, αλλά συνδέεται με τα ανθολογούμενα κείμενα ή και αξιοποιείται στις δραστηριότητες, που ανατίθενται στους/στις μαθητές/τριες. Δηλαδή, είτε δηλώνεται ρητά (με κάποια σχετική ερώτηση, εργασία ή δραστηριότητα) είτε όχι, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να αξιοποιεί όλο το οπτικό υλικό και να επινοεί εργασίες/ερωτήσεις/δραστηριότητες, με χαρακτήρα δημιουργικό ή παιγνιώδη, σε σύνδεση πάντα με τα κείμενα.

Στην προσπάθεια αυτή αξιοποιούνται και τα Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα (ΨΜΑ), τα οποία συνοδεύουν το *Ανθολόγιο* και προσφέρουν την ευκαιρία χάρη στις Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΤΠΕ), για δημιουργικές δραστηριότητες, για την επαφή των μαθητών/τριών με ηχητικό ή οπτικό συμπληρωματικό υλικό, καθώς και με κείμενα που μπορούν να ελκύσουν το ενδιαφέρον τους για τη λογοτεχνία. Τόσο τα κείμενα των συστάδων στο *Ανθολόγιο* όσο και το υλικό που παρατίθεται στα ΨΜΑ ενδείκνυνται για αξιολόγηση ή αυτοαξιολόγηση, αλλά και για εργασία σε ομάδες.

2. Παραδείγματα προσέγγισης συστάδας λογοτεχνικών κειμένων με χρήση ομαδοσυνεργατικής διδασκαλίας

Πρώτη (ενδεικτική) πρόταση προσέγγισης συστάδας λογοτεχνικών κειμένων: Κατ' αρχάς, διαβάζονται τα κείμενα της συστάδας στην τάξη, καθώς ένας από τους βασικούς στόχους του νέου Π.Σ. είναι οι μαθητές/τριες «να ασκηθούν συστηματικά στην εκφραστική και κατανοούσα ανάγνωση και στην ενεργητική ακρόαση των λογοτεχνικών κειμένων». Στη συνέχεια: **Η πρώτη ομάδα** αναλαμβάνει να εντοπίσει και να παρουσιάσει στην ολομέλεια τα κείμενα ως προς το περιεχόμενο, τις αξίες και την πλοκή τους, πάντα σε συνεργασία με τον/τη διδάσκοντα/ουσα. **Η δεύτερη ομάδα** μελετάει τη δομή, τη μορφή (γλώσσα) και τα εκφραστικά μέσα στα ίδια κείμενα. **Η τρίτη ομάδα** εντάσσει τα κείμενα αυτά στο είδος και την εποχή της συγγραφής τους,

λαμβάνοντας υπόψη και τον τίτλο και τα παρα/περικείμενικά στοιχεία (προοργανωτές, βιογραφικά, ημερομηνία, που πιθανόν υπάρχει κάτω από κάποιο κείμενο, και ό,τι άλλο σχετικό). Τέλος, **όλες οι ομάδες** προεκτείνουν μέσα από τη **δημιουργική γραφή** ένα ή/και περισσότερα από τα κείμενα που έχουν συζητήσει στην αναγνωστική τους κοινότητα.

Δεύτερη (ενδεικτική) πρόταση προσέγγισης συστάδας λογοτεχνικών κειμένων: Αν τα κείμενα σε μία συστάδα είναι πολλά, τότε η συστάδα –ανάλογα με το θέμα και τον αριθμό των κειμένων– χωρίζεται σε μικρότερα τμήματα, ώστε να αναδειχθεί πώς συνομιλούν μεταξύ τους τα κείμενα των δημιουργών γύρω από το ίδιο θέμα. Ο συγκεκριμένος τρόπος προσέγγισης μπορεί, επιπλέον, να κινητοποιήσει τους/τις μαθητές/τριες και να τους/τις βοηθήσει να αντιληφθούν καλύτερα τόσο τα κείμενα ως αναπαράσταση της πραγματικότητας, όσο και την καθημερινή ζωή με τις ποικίλες εκφάνσεις της. Στο τέλος της διαδικασίας, κάθε ομάδα θα κοινοποιήσει στην αναγνωστική κοινότητα τις εντυπώσεις και τα συμπεράσματά της από το/τα κείμενο/α που μελέτησε. Πριν από την παρουσίαση αυτή, ένα ή περισσότερα μέλη της ομάδας αναλαμβάνει/νουν να διαβάσει/σουν με εκφραστική ανάγνωση στην ολομέλεια το/τα προς παρουσίαση κείμενο/α, ώστε να υπάρχει γενική εποπτεία του συνόλου των κειμένων από όλα τα μέλη της αναγνωστικής κοινότητας και να είναι εφικτή η αλληλεπίδραση όλων των μαθητών/τριών. Σε κάθε περίπτωση, ενδείκνυται η εκ των προτέρων ανάγνωση του/των κειμένου/ων και έπεται η μελέτη και η παρουσίαση στην τάξη των διαφόρων παραμέτρων τους.

Παραδείγματα:

Κατά τη μελέτη της συστάδας με τίτλο *Περιπέτεια και παιχνίδι, τότε και τώρα* (Θεματικός Άξονας: Εξερεύνηση), ο/η εκπαιδευτικός επιλέγει και αναθέτει σε καθεμιά από τις τέσσερις ομάδες στις οποίες έχει χωρίσει την τάξη τα εξής αποσπάσματα: «Οι πέτρες-δοκάρια», *Η πόλη*, «Το καλοκαίρι της Ζωής», *Θωμάς Q. Bit. Ταξιδιώτης στο κάτοπτρο του χρόνου*. Κάθε ομάδα, αφού διαβάσει με εκφραστική ανάγνωση το κείμενο που της έχει ανατεθεί, παρουσιάζει τις παρατηρήσεις της για τα παιχνίδια των παιδιών στο παρελθόν και στη σύγχρονη εποχή.

Κατά τη μελέτη της συστάδας με τίτλο *Μύθοι, παραμύθια, αινίγματα και παροιμίες* (Θεματικός Άξονας: Εξερεύνηση), κάθε ομάδα αναλαμβάνει ένα κείμενο που αντιπροσωπεύει ένα διαφορετικό είδος: έτσι **η πρώτη ομάδα** μελετά ένα λαϊκό παραμύθι («Ποιο είναι το γληγορότερο πράγμα του κόσμου;»), **η δεύτερη ομάδα** μία διήγηση που βασίζεται σε έναν θρύλο («Ο θρύλος του τρίτου περιστεριού»), **η τρίτη ομάδα** ασχολείται με τα αινίγματα («Τα αινίγματα της Βεζυροπούλας») ή τις παροιμίες και τα γνωμικά, **η τέταρτη ομάδα** μελετά ένα ποίημα που αφορμάται από έναν αρχαίο μύθο («Ιστορία του Σίσυφου») ή ένα κείμενο που αναφέρεται στη λειτουργία των μύθων («Οι μύθοι»). Ο/Η εκπαιδευτικός, λαμβάνοντας υπόψη τον διαθέσιμο χρόνο, τη φυσιογνωμία της τάξης του/της και τους στόχους που θέτει, επιλέγει σε πόσες ομάδες θα χωρίσει την τάξη και πόσα από τα κείμενα της συστάδας θα μελετηθούν. Επίσης, ανάλογα με την ετοιμότητα των μαθητών/τριών του/της, επιλέγει αν θα διαβάσει ο/η ίδιος/α τα κείμενα με εκφραστική ανάγνωση ή αν θα αναθέσει την ανάγνωσή τους (ή επιλεγμένων αποσπασμάτων τους) στους μαθητές/τριες. Η συζήτηση, μετά τη μελέτη

των κειμένων, θα αφορά τα θέματα που θίγονται στα κείμενα, καθώς και τον ιδιαίτερο τρόπο που αυτά προσεγγίζονται.

Τρίτη (ενδεικτική) πρόταση προσέγγισης συστάδας λογοτεχνικών κειμένων:

Υπάρχει περίπτωση ο/η εκπαιδευτικός να επιλέξει ως βάση τη μελέτη τριών, τουλάχιστον, κειμένων της συστάδας, τα οποία μπορούν να μελετηθούν με συνδυασμό διδακτικών πρακτικών (μαθητοκεντρικής, συμμετοχικής και κειμενοκεντρικής προσέγγισης):

- Εκφραστική ανάγνωση των κειμένων από τον/την εκπαιδευτικό ή και από μαθητές/τριες, καθώς και ακρόαση ανάγνωσης από τον/τη δημιουργό (με ψηφιακά μέσα ή διά ζώσης).
- Πρώτη διερεύνηση της πρόσληψης και ανταπόκρισης των μαθητών/τριών (καταγραφή απόψεων στον πίνακα, ιδεοθύελλα).
- Επιστροφή στα κείμενα, με αξιοποίηση των πρώτων στοιχείων που δίνουν οι μαθητές/τριες (διερεύνηση της κατανόησης των κειμένων και συζήτηση για το πώς συνομιλούν μεταξύ τους γύρω από το ίδιο θέμα). Στην **ποίηση**, συζητούνται –κατά κύριο λόγο– οι εικόνες του κειμένου και πώς αυτές συγκροτούνται, καθώς συχνά γίνονται κατανοητές μέσα από συνειρμικές σχέσεις ή από ώσμωση του πραγματικού και ονειρικού/φανταστικού. Διερευνάται αν το ποίημα ή τα ποιήματα ανήκει/κουν στην παραδοσιακή ή τη μοντέρνα ποίηση, αν έχουν σημεία στίξης ή επιλεκτική στίξη κλπ. Επίσης, σχολιάζονται η εικόνα του ποιήματος πάνω στη σελίδα (εσοχές στίχων ή μη), η μορφή του (σε στροφές ή μη, σε παραλληλόγραμμο - τρίγωνο - ρόμβο), ο μετεωρισμένος στίχος ή τα διάκενα ανάμεσα στις λέξεις. Στα ποιητικά κείμενα της συστάδας (αν υπάρχουν περισσότερα από ένα), η εργασία σε ομάδες μπορεί να γίνει και με τη λογική του μοντέλου της τετραπλής ανάγνωσης (καθεμιά από τις ομάδες ανιχνεύει μία από τις τέσσερις συνιστώσες προσέγγισης: ανάγνωση, πρώτη εκτίμηση, σημασία λέξεων, φράσεων κλπ., συναισθήματα που δημιουργούνται στους/στις μαθητές/τριες από το μελετώμενο κείμενο, ο τόνος και η πρόθεση του/της δημιουργού. Επίσης, οι μαθητές/τριες καθοδηγούνται να εστιάσουν και στη γλώσσα). Όλα αυτά έχουν σημαίνουσα βαρύτητα στα ποιήματα της μοντέρνας και, ειδικότερα, της υπερρεαλιστικής γραφής.

Στην **πεζογραφία** εντοπίζονται τα θέματα, τα πρόσωπα, η πλοκή, ο τόπος, ο χρόνος και οι αφηγηματικές τεχνικές, χωρίς πολλές λεπτομέρειες και πάντα με βάση το κείμενο. Γίνεται εστίαση και στον/στην αφηγητή/τρια (αν συμμετέχει ή όχι στην αφήγηση και σε ποιο πρόσωπο μιλάει). Τα βιογραφικά των δημιουργών και το οπτικό υλικό αξιοποιούνται, στον βαθμό που συνεισφέρουν στην κατανόηση του διδασκόμενου κειμένου.

- Εναλλακτικά, η μελέτη των συστάδων, ανάλογα με τις απαιτήσεις των κειμένων, μπορεί να πραγματοποιηθεί με τη σχολιασμένη/κατανοούσα ανάγνωση, για να φανεί η διαπλοκή μορφής και περιεχομένου ή για να συζητηθούν κάποια απαιτητικά σημεία του κειμένου.

- Ακολουθεί συνολική θεώρηση των κειμένων, με συζήτηση των βασικών νοημάτων ή ανάγνωση κάποιων παραγράφων κομβικής σημασίας.
- Γίνεται καταγραφή βασικών στοιχείων από όλα τα κείμενα στον πίνακα της τάξης και κάποια μεταφέρονται στον ατομικό φάκελο των μαθητών/τριών.
- Αξιοποιείται το συμπληρωματικό υλικό (ψηφιακό) κατά τη διδασκαλία ή στην ανακεφαλαίωση.
- Τέλος, δίνονται δραστηριότητες-εργασίες για το σπίτι.

Συνεπώς, εκείνο που πρέπει να λαμβάνεται υπόψη είναι ότι η μελέτη κάθε κειμένου, πολύ περισσότερο του λογοτεχνικού, κινείται από την επιφάνεια στο βάθος, με αξιοποίηση της πρόσληψης του/της μαθητή/τριας και της ανταπόκρισής του/της. Με τη μελέτη, αναδεικνύονται οι φωνές των κειμενικών ηρώων –συχνά με τα ιδιόλεκτά τους– (πολυφωνία) και τα διακείμενα ή με τις εκφράσεις που θυμίζουν άλλους δημιουργούς (διακειμενικότητα-διαλογικότητα). Ευαισθητοποιούνται οι μαθητές/τριες στην αισθητική κάθε κειμένου, στο ύφος του, ακόμα και στο πώς η κοινωνία αντανακλάται σε αυτό. Τα κειμενικά και παρα/περικειμενικά στοιχεία συμβάλλουν στην ένταξη του έργου στην εποχή του και στις μορφές ζωής, που προβάλλονται, οπότε γίνεται σύγκριση του τότε με το τώρα. Τέλος, αξίζει να προστεθεί ότι όπου υπάρχει διάλογος, καλό είναι να ανατίθεται η εκφραστική ανάγνωση στους/στις μαθητές/τριες, στοιχείο που βοηθάει στην ανάδειξη της πολυφωνίας του κειμένου. Με τη συμμετοχή και την ενθάρρυνση από τον/τη διδάσκοντα/ουσα, οι μαθητές/τριες θα μάθουν πώς να μαθαίνουν.

3. Διδακτικό σενάριο στη Λογοτεχνία της Α΄ Γυμνασίου – Εκτενές βιβλίο

Τίτλος διδακτικής πρότασης: Προσεγγίζοντας τη συλλογή διηγημάτων *Λόγια της πλώρης* του Ανδρέα Καρκαβίτσα μέσα στην τάξη.

Τάξη: Α΄ Γυμνασίου

Άξονες προβληματισμού: Κοινωνική Ζωή, Εξερεύνηση, Αυτογνωσία

Θεματική ενότητα: *Εγώ (αγάπη, φιλία), ο Άλλος (ξеноφοβία, αλτρονισμός), Φαντασία, Περιπέτεια και παιχνίδι, Εφηβεία, Ήρωες και ηρωίδες.*

Χρονική διάρκεια: 15 διδακτικές ώρες (σε συνεχόμενα δίωρα, εφόσον είναι εφικτό)

Λογοτεχνικό βιβλίο: *Λόγια της πλώρης* του Ανδρέα Καρκαβίτσα

Στρατηγική: Εναλλαγή της άμεσης/κατευθυνόμενης διδασκαλίας με την ομαδοσυνεργατική διδασκαλία.

Σύντομη περιγραφή για την ανάγνωση και τη μελέτη ολόκληρου έργου

Η ανάγνωση και η μελέτη από τους/τις μαθητές/τριες ενός εκτενούς πεζογραφικού έργου και η επαφή τους με τον λογοτεχνικό κόσμο κρίνονται ως ιδιαίτερα σημαντικές διαδικασίες για το μάθημα της Λογοτεχνίας. Τα *Λόγια της πλώρης* είναι μια συλλογή

διηγημάτων στα οποία πρωταγωνιστούν, κυρίως, η θάλασσα και οι ναυτικοί/η ναυτοσύνη και εντάσσεται, οργανικά, στους άξονες και τα θεματικά πεδία του ισχύοντος Προγράμματος Σπουδών. Η ανάγνωση και η μελέτη αυτών των κειμένων μπορεί, στο πλαίσιο πάντα των διδακτικών στόχων και της φιλοσοφίας του Π.Σ., να πραγματοποιηθεί στην τάξη ή/και στο σπίτι, όταν αυτό κριθεί αναγκαίο. Στη μελέτη των διηγημάτων στο προαναγνωστικό, αναγνωστικό και μετααναγνωστικό στάδιο της μελέτης των διηγημάτων, οι μαθητές/τριες έχουν την ευκαιρία να απολαύσουν το σύνολο του έργου. Επίσης, να ασχοληθούν, ομαδικά ή ατομικά, με δημιουργικές δραστηριότητες, να συζητήσουν για τις ιδέες και τα νοήματα των διηγημάτων και να συνδέσουν τα δικά τους συμπεράσματα με τη σύγχρονη ζωή.

Στη συγκεκριμένη συλλογή διηγημάτων:

- Εντοπίζονται ενδιαφέροντα για τους/τις μαθητές/τριες θέματα.
- Υπάρχουν πλοκή, σκηνές, διάλογοι, συγκρούσεις/προβληματισμοί, γλωσσικός πλούτος και διάφοροι/ες ήρωες/ίδες ως δρώντες χαρακτήρες.
- Δίνεται αφορμή για πραγματοποίηση διαφόρων δραστηριοτήτων, όπως δημιουργικής γραφής ή/και διακαλλιτεχνικής προσέγγισης (αισθητική καλλιέργεια), με την αξιοποίηση διάφορων εργαλείων, όπως είναι τα ψηφιακά μέσα.
- Ενδείκνυται, επιπλέον, για ερευνητικές εργασίες, καθώς και για το μοίρασμα σκέψεων και προσδοκιών των μαθητών/τριών σε ό,τι αφορά την εξέλιξη της υπόθεσης των διηγημάτων και το πλαίσιο δράσης που θα ακολουθηθεί.
- Υπάρχουν δυνατότητες για δραστηριότητες και εργασίες που καλλιεργούν τον διάλογο, την κριτική σκέψη και διάφορες δεξιότητες των μαθητών/τριών (διαφοροποιημένη διδασκαλία).
- Δίνεται η δυνατότητα να αναδειχθούν οι αναγνωστικές στάσεις των μαθητών/τριών, οι οποίες προκαλούνται αφενός από τη διαφορετικότητα (το γνωστικό υπόβαθρο, τα βιώματα, τις επιμέρους κλίσεις, τα ενδιαφέροντα) κάθε παιδιού και αφετέρου από τις ιδιαίτερες συνθήκες επικοινωνίας ανάμεσα στα μέλη της αναγνωστικής τους κοινότητας.
- Διευκολύνεται η σταδιακή αποκάλυψη των λόγων για τους οποίους το έργο αυτό έχει καταλάβει υψηλή θέση στην εθνική λογοτεχνική μας παράδοση.

Διδακτική μεθοδολογία

Οι τρόποι, οι τεχνικές, οι στρατηγικές και η μεθοδολογία διδασκαλίας απορρέουν από το νέο Π.Σ., το οποίο προτείνει να αξιοποιηθούν τα σχετικά εργαλεία της Θεωρίας της Λογοτεχνίας και των Θεωριών της Μάθησης. Επομένως, η διδασκαλία θα βασίζεται στις διάφορες αναγνωστικές θεωρίες, που συμβάλλουν στην προσέγγιση/πρόσληψη/ερμηνεία των διηγημάτων της συλλογής *Λόγια της πλώρης*, χωρίς να αγνοούνται οι τρεις άξονες προβληματισμού του νέου Π.Σ. (Κοινωνική ζωή, Εξερεύνηση, Αυτογνωσία). Συγχρόνως, η διδασκαλία βασίζεται και στα θεματικά πεδία, στις θεματικές ενότητες και στα προσδοκώμενα μαθησιακά αποτελέσματα.

Προτείνεται η αξιοποίηση της κειμενοκεντρικής μεθόδου, συνδυαστικά με τις αναγνωστικοκεντρικές και σημειωτικές ερμηνευτικές προσεγγίσεις, ενώ θα

αξιοποιείται η άμεση/κατευθυνόμενη διδασκαλία, σε εναλλαγή με τη συνεργατική μάθηση (ομαδοσυνεργατική). Δίνεται έμφαση και στην καλλιέργεια του διαλόγου. Προφανώς, ο/η εκπαιδευτικός, για τη σταδιακή ανάγνωση και διδασκαλία του εκτενούς αυτού έργου, μπορεί να εναλλάσσει ή και να συνδυάζει και άλλα διδακτικά μοντέλα. Είναι, επίσης, χρήσιμο να λαμβάνονται υπόψη τα αποτελέσματα από τις διερευνητικές πρακτικές, που υλοποιεί ο/η εκπαιδευτικός στην πορεία υλοποίησης του συγκεκριμένου σεναρίου, προκειμένου να αποτιμά τις προσπάθειες των μαθητών/τριών.

Έχοντας κατά νου ότι είναι αναγκαίο να ανταποκρίνονται και να συμμετέχουν όλοι/ες οι μαθητές/τριες στη διδακτική πράξη, όπως προαναφέρθηκε, προσφέρεται και διαφοροποιημένη υποστήριξη (διαφοροποιημένη διδασκαλία). Όπως είναι γνωστό, υπάρχει πλέον η δυνατότητα πρόσβασης σε ακουστικά βιβλία, μέσα από σχετική πλατφόρμα του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού (<https://evivlio.gov.gr/>), τα οποία σε κάποιους/ες μαθητές/τριες μπορεί να είναι πολύ χρήσιμα. Ως εναλλαγή και υποκίνηση του ενδιαφέροντος των μαθητών/τριών μπορεί να γίνει και θεατρική ανάγνωση, η οποία θα έχει βιντεοσκοπηθεί ή μαγνητοφωνηθεί εκ των προτέρων (π.χ. YouTube, Podcast, audio-books). Αξιοποιείται, επίσης, και η σιωπηλή/κατ' ιδίαν ανάγνωση, καθώς και η κατά ομάδες εκφραστική ανάγνωση. Λαμβάνεται υπόψη το επίπεδο ετοιμότητας και τα μαθησιακά προφίλ των μαθητών/τριών αυτής της ηλικίας. Η ανάγνωση, εφόσον κριθεί αναγκαίο μπορεί να διακόπτεται από τον/την εκπαιδευτικό σε κρίσιμα σημεία της δράσης (συζήτηση, ανασκόπηση, πρόβλεψη κ.ά.).

Μπορεί, μετά την ανάγνωση, να μη δίνονται αμέσως ερωτήσεις για συζήτηση. Σε αυτήν την περίπτωση, όμως, δεν παραλείπουμε να ζητάμε από κάθε μαθητή/τρια να πάρει τον λόγο και να πει κάτι για το βιβλίο, έτσι ώστε να ξεκινήσει η συζήτηση. Φροντίζουμε ώστε να εμπλακούν στη συζήτηση όλοι και όλες οι μαθητές/τριες –έστω και μια φορά– (λόγω, ίσως, περιορισμένου χρόνου) για να εκφράσουν τις σκέψεις τους. Ακολουθούν οι ερωτήσεις για την ενδοκειμενική μελέτη.

Ας σημειωθεί ότι η ανάγνωση των διηγημάτων της συλλογής γίνεται κατά ένα μεγάλο μέρος στην τάξη. Ωστόσο, είναι αναγκαίο να ληφθεί υπόψη ότι η συλλογή *Λόγια της πλώρης* είναι εκτενές έργο. Κατά συνέπεια, προτείνεται σε κάποια σημεία του διδακτικού σεναρίου η εφαρμογή της ανεστραμμένης τάξης, με όλα τα οφέλη της μεθόδου (π.χ. αυτενέργεια, εξοικονόμηση διδακτικού χρόνου, καλλιέργεια διάφορων δεξιοτήτων). Έτσι, οι μαθητές/τριες εργάζονται στο σπίτι τους σε κάποια διηγήματα της συλλογής για τα οποία γράφουν μια σύντομη περίληψη.

Η ανάγνωση και προσέγγιση των διηγημάτων μπορεί να γίνει με μικρές χρονικές παρεκκλίσεις, ενώ οι ερωτήσεις-προτάσεις που επιλέγονται από τον/την διδάσκοντα/ουσα είναι δυνατό να αξιοποιούνται ποικιλοτρόπως, ανάλογα με τις μαθησιακές ανάγκες της τάξης του και τα Προσδοκώμενα Μαθησιακά Αποτελέσματα.

Κάποιες φορές μπορεί να δίνονται δραστηριότητες από τις οποίες οι μαθητές/τριες θα επιλέγουν αυτές που τους/τις ενδιαφέρουν περισσότερο, ως ανεξάρτητοι/ες αναγνώστες/στριες. Με αυτόν τον τρόπο, μπορούν να ασχολούνται, ανάλογα με τις ερωτήσεις που επιλέγουν, με τον μύθο, με την εξέλιξη της δράσης, με τις σχέσεις των δρώντων προσώπων, με την πρόβλεψη των γεγονότων κλπ. Η προτεινόμενη

αναγνωστική διαδικασία, που βασίζεται πλήρως στους σκοπούς-στόχους του ισχύοντος Π.Σ., εστιάζει, μεταξύ άλλων, στην αναζήτηση και την ανάδειξη της συνοχής και της συνεκτικότητας του κειμένου. Έτσι, εξασφαλίζονται η σταδιακή κατανόηση του όλου-μέρους-όλου, η παρακολούθηση της πλοκής, η οποία δημιουργεί αγωνία και προσδοκίες για την έκβασή της, η παραγωγή προφορικού και γραπτού λόγου, η αποτίμηση της λογοτεχνικότητας, η βίωση του κόσμου των διηγημάτων του Α. Καρκαβίτσα κ.ά.

Είναι αναγκαίο να οικοδομηθούν διδακτικές «γέφυρες» μεταξύ των 20 διηγημάτων της συλλογής *Λόγια της πλώρης*, ώστε οι αναγνώστες/στριες να έχουν την αίσθηση ότι κινούνται σε έναν ενιαίο λογοτεχνικό/μυθοπλαστικό χώρο. Για να εξασφαλιστεί η επιδιωκόμενη εμπέδωση και ανατροφοδότηση των όσων διδάσκονται, μπορούν να ενεργοποιηθούν τρία χρήσιμα εργαλεία:

- **Αναγνωστικό ημερολόγιο:** πρόκειται για έναν πίνακα χάρτινο/έγχαρτο ή ψηφιακό, τον οποίο συμπληρώνουν οι μαθητές/τριες με στοιχεία που εντοπίζουν στο κείμενο, όπως χρόνο, τόπο, πρόσωπα, γεγονότα, αφηγητή/τρια, σημεία που τους/τις συγκίνησαν κ.ά. Η καταγραφή των στοιχείων και των ιδεών/απόψεων μπορεί να γίνεται ατομικά γύρω από κάποιον προβληματισμό που προκαταβολικά έχει τεθεί ή σε ομάδες, μέσα στην τάξη, και να ακολουθεί συζήτηση στην ολομέλεια με κατάλληλη τεκμηρίωση.
- **Χάρτη προσώπων/γενεαλογικό-οικογενειακό δέντρο:** οι μαθητές/τριες περιγράφουν/σχηματοποιούν για κάποιους/ες ήρωες/ίδες το σύνολο των μελών της οικογένειάς τους (των ηρώων/ηρωίδων), όπως αυτά εμφανίζονται στα αυτοτελή διηγήματα της συλλογής *Λόγια της πλώρης*.
- **Χάρτη:** χάρτινο ή και ψηφιακό πάνω στον οποίο οι μαθητές/τριες εντοπίζουν τα τοπωνύμια, που συνδέονται με τα αναφερόμενα σε κάθε διήγημα γεγονότα, ενώ σημειώνουν και την πορεία που ακολουθούν τα πρωταγωνιστικά πρόσωπα σε καθένα από αυτά τα διηγήματα.

Κατά την ανάγνωση του έργου, οι μαθητές/τριες κρατούν σημειώσεις και εκ των προτέρων συναποφασίζουν πώς θα κωδικοποιηθεί ο τρόπος που θα καταχωρίζουν τις σημειώσεις τους και θα τις παρουσιάζουν είτε στα υπόλοιπα μέλη της ομάδας τους είτε στην ολομέλεια της τάξης.

Ο/Η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει από τις παραπάνω προτάσεις όσες θεωρεί ότι προσφέρονται περισσότερο για τους/τις μαθητές/τριές του/της, καθώς είναι δύσκολο να αξιοποιηθούν όλες στη διδακτική πράξη στο συγκεκριμένο χρονικό διάστημα (15 συνολικά διδακτικές ώρες). Οτιδήποτε, λοιπόν, είναι χρήσιμο για τη μελέτη κάθε διηγήματος, ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να το προτείνει και να το εφαρμόσει π.χ. να επιλέγει κατάλληλη μουσική υπόκρουση, η οποία θα συνοδεύει την ανάγνωση κάθε διηγήματος.

Στόχοι:

Με τη μελέτη της συλλογής διηγημάτων *Λόγια της Πλώρης* επιδιώκεται οι μαθητές και οι μαθήτριες:

- να ασκηθούν στην ενεργητική ακρόαση και στην εκφραστική ανάγνωση ενός εκτενούς κειμένου (είτε στην ολομέλεια της τάξης είτε κατ' ιδίαν),
- να έρθουν σε επαφή, να κατανοήσουν, να βιώσουν και να απολαύσουν τα διηγήματα που συγκροτούν το έργο, ώστε να επιδιώξουν στο μέλλον την ανάγνωση και άλλων λογοτεχνικών βιβλίων (καλλιέργεια φιλαναγνωσίας),
- να μάθουν να εντοπίζουν τα βασικά συστατικά κάθε αφήγησης και τις συμβάσεις του αφηγηματικού λόγου/τρόπου [αφηγητής, αφήγηση (πρωτοπρόσωπη, συχνά, αφήγηση σε αυτά τα διηγήματα), τόπος, χρόνος (εξέλιξη των γεγονότων και διαχείριση του αφηγηματικού χρόνου, εγκιβωτισμένη αφήγηση), ρόλοι, πρόσωπα, χαρακτήρες, χαρακτηριστικά ηρώων/ηρωίδων, σκηνικό, πλοκή, πρόβλημα/προβλήματα που αντιμετωπίζει κάθε ήρωας/ίδα κ.ά.],
- να πληροφορηθούν (συνοπτικά) στοιχεία, τα οποία σχετίζονται με την εργοβιογραφία και την εποχή του συγγραφέα και τα οποία μπορεί να συμβάλουν στην καλύτερη κατανόηση του έργου του,
- να μεταβούν με τη φαντασία τους στην εποχή παραγωγής του έργου και να προβληματιστούν, αξιοποιώντας την κριτική τους σκέψη, σε ζητήματα της ζωής των ναυτικών και των υπόλοιπων προσώπων των διηγημάτων,
- να εξετάσουν ποια από τα προβλήματα ή τα θέματα των διηγημάτων είναι διαχρονικά, καθώς αφορούν μύθους, θρύλους, παραδόσεις του λαού μας, αλλά και προλήψεις ή δεισιδαιμονίες (οι οποίες πρέπει να αποφεύγονται, όπως και τα στερεότυπα),
- να καλλιεργήσουν και να εμπλουτίσουν το γλωσσικό τους αισθητήριο, ώστε να παράγουν τον δικό τους λόγο (προφορικό-γραπτό-ψηφιακό)
- να έρθουν σε επαφή με διάφορα ομόθεμα λογοτεχνικά κείμενα, καθώς και σχετικά εικαστικά και μουσικά έργα,
- να συνεργαστούν μεταξύ τους ή και να αλληλεπιδράσουν τόσο μέσα στην τάξη, όσο και ασύγχρονα, χρησιμοποιώντας κατάλληλα ψηφιακά εργαλεία.

Διδακτική πορεία

Α΄ φάση. Πριν από την ανάγνωση (Μία διδακτική ώρα)

1η ώρα. Οι μαθητές/τριες βρίσκονται στην ολομέλεια και ενημερώνονται από τον/την εκπαιδευτικό ότι κατά τις επόμενες εβδομάδες θα μελετηθεί στην τάξη το έργο του Ανδρέα Καρκαβίτσα *Λόγια της πλώρης* (σε έντυπη μορφή ή/και σε ηλεκτρονική μορφή <https://www.ebooks.edu.gr/ebooks/handle/8547/5549>, αλλά και με τη βοήθεια της πλατφόρμας [eVivlio](https://www.ebooks.edu.gr/ebooks/handle/8547/5549)). Κατόπιν, ο/η εκπαιδευτικός προβάλλει στον διαδραστικό πίνακα της τάξης θαλασσογραφίες Ελλήνων ζωγράφων (ενδεικτικά, αναφέρουμε αυτές του Κωνσταντίνου Βολανάκη και του Ιωάννη Αλταμούρα από την Εθνική Πινακοθήκη). Στη συνέχεια, γράφει στον πίνακα (ή χρησιμοποιεί άλλα ψηφιακά περιβάλλοντα) τη λέξη «θάλασσα» (ή τη λέξη «ναύτες» κ.ά.) και παροτρύνει τους/τις μαθητές/τριες να πουν λέξεις ή φράσεις που τους έρχονται στον νου αυθόρμητα, κάθε φορά που ακούν τη συγκεκριμένη λέξη/φράση (καταιγισμός ιδεών/brainstorming). Οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται να ανακαλέσουν προηγούμενες εμπειρίες/βιώματα ή και να αφήσουν

ελεύθερη τη φαντασία τους, ώστε να μοιραστούν με την ολομέλεια μυρωδιές, γεύσεις, ήχους, μνήμες που ανακτούν και συγκροτούν την ταυτότητά τους. Στόχος είναι η πρόκληση του ενδιαφέροντός τους πριν από τη μελέτη του λογοτεχνικού έργου (**20 περίπου λεπτά**).

Αξιοποιώντας την προηγούμενη δραστηριότητα, ο/η εκπαιδευτικός ρωτά τους/τις μαθητές/τριες πώς αντιλαμβάνονται τον τίτλο του έργου (π.χ. τι είναι η πλώρη του καραβιού) και ποιο αναμένουν να είναι το περιεχόμενό του. Με την ευκαιρία, τους υπενθυμίζει τι σημαίνει συλλογή διηγημάτων και τους ενημερώνει ότι η συγκεκριμένη συλλογή περιλαμβάνει είκοσι διηγήματα, τα οποία αντλούν τη θεματική τους από τη θάλασσα και τη ζωή των ναυτικών στην εποχή που έζησε ο Α. Καρκαβίτσας. Καθώς η τάξη, σύμφωνα με το νέο Πρόγραμμα Σπουδών, έχει ήδη μελετήσει διάφορες «συστάδες ομόθεμων κειμένων», οι μαθητές/τριες αντιλαμβάνονται ότι ο τίτλος τους/τις προϋδεάζει για την κοινή θεματολογία των διηγημάτων της συλλογής.

Ο/Η εκπαιδευτικός επιδεικνύει μία (ή περισσότερες) από τις διαθέσιμες έντυπες εκδόσεις, ζητώντας να παρατηρήσουν οι μαθητές/τριες το εξώφυλλο και τα στοιχεία της ταυτότητας του βιβλίου, αλλά και να το ξεφυλλίσουν. Επίσης, μπορεί να παρουσιάσει και άλλα χρήσιμα δεδομένα, όπως φωτογραφικό υλικό, ιστορικό χρονολόγιο, γλωσσάρι, κριτική για το έργο κ.ά. Τέλος, μπορεί να αναφερθεί συνοπτικά στα κύρια χαρακτηριστικά της γραφής του Καρκαβίτσα.

Προκειμένου οι μαθητές/τριες να έχουν μια πρώτη αδρομερή εικόνα για το όλον, η ολομέλεια ανατρέχει στον πίνακα περιεχομένων της συλλογής (μπορεί να προβληθεί και στον διαδραστικό πίνακα της τάξης) και διαπιστώνει ότι ο κόσμος της θάλασσας είναι παρών σε πολλούς τίτλους των διηγημάτων («Η θάλασσα», «Οι φρεγάδες», «Οι σφουγγαράδες», ο «Καβομαλιάς», τα «Ναυάγια»). Ο/Η εκπαιδευτικός προσπαθεί να εξάψει τη φαντασία των παιδιών, διαβάζοντας τίτλους διηγημάτων της συλλογής *Λόγια της πλώρης*, που σχετίζονται με θρύλους, παραδόσεις, ιστορίες των ναυτικών («Η γοργόνα», «Το βασιλόπουλο»). Για τον ίδιο λόγο, τίθενται ανάλογα ερωτήματα: Ποιος είναι, άραγε, ο «Κακότυχος», σε τι αναφέρεται η «Κακοσημαδιά» και τι είναι «Το γιούσουρι»; Έχετε δει κοράλλι; Μπορείτε να φανταστείτε σε τι αναφέρεται το «Θείον όραμα»; Ο/Η εκπαιδευτικός επισημαίνει ότι: έξι διηγήματα της συλλογής βασίζονται σε λαϊκές παραδόσεις: «Οι φρεγάδες», «Το βασιλόπουλο», «Ο Καβομαλιάς», «Θείον όραμα», «Ο Κάτω Κόσμος», «Η γοργόνα». Τέσσερα από αυτά παρουσιάζουν θρύλους: τη βυθισμένη στην Προποντίδα Αγία Τράπεζα της Αγίας Σοφίας στο διήγημα «Ο εκδικητής», το βασιλόπουλο από το Λιβόρνο στο ομώνυμο διήγημα, «Το βασιλόπουλο»· το γιγάντιο μαύρο κοράλλι στο διήγημα «Το γιούσουρι» και τα ξωτικά που προκαλούν τις τρικυμίες στο ακρωτήρι Κάβο Μαλέας, στο «Καβομαλιάς» (Μπαλούμης: 1999, Λίνος Πολίτης: 1994). Ο/Η εκπαιδευτικός εξηγεί στην τάξη ότι, στη διάρκεια των εβδομάδων που θα ακολουθήσουν, οι μαθητές/τριες θα γεμίσουν από θαλασσινές εικόνες και θα βιώσουν τον μαγικό κόσμο των διηγημάτων της συλλογής. Έναν κόσμο γεμάτο πελάγη, κύματα και ιστορίες τις οποίες έλεγαν και ζούσαν τότε οι ναυτικοί και που συνεχίζουν να έχουν ενδιαφέρον και σήμερα.

Όσον αφορά τα θέματα του έργου, καλό είναι αυτά να αναδειχθούν σταδιακά, κατά την πορεία της ανάγνωσης και μελέτης των κειμένων. Έτσι, θα διατηρηθεί αμείωτο το ενδιαφέρον των μαθητών/τριών, το οποίο θα συμβάλλει στην καλλιέργεια και της

κριτικής σκέψης. Επίσης, ο/η εκπαιδευτικός οφείλει να έχει προαποφασίσει ποια θέματα θα αναδειχθούν, κατά τη διάρκεια της μελέτης του έργου. Ενδεικτικά, αναφέρονται τα εξής: η καθημερινή βιοπάλη, η αγάπη για τη θάλασσα, αλλά και οι κίνδυνοι που οφείλονται σε αυτήν, ο έρωτας, οι θρύλοι και οι παραδόσεις, τα λαογραφικά στοιχεία, τα πάθη, οι εμμονές που οδηγούν στην καταστροφή, ακόμη και στον θάνατο, η προσπάθεια για κοινωνική αναγνώριση. Προφανώς, με βάση τις επιλογές και τις τεκμηριωμένες προτάσεις των μαθητών/τριών ο θεματολογικός πίνακας μπορεί να εμπλουτιστεί.

Ο/Η εκπαιδευτικός επισημαίνει στους/στις μαθητές/τριες ότι:

α) ένα μέρος από τον ατομικό φάκελο λογοτεχνίας ή το τετράδιο κάθε μαθητή/τριας θα αξιοποιηθεί ως ημερολόγιο ανάγνωσης, κατά τη διάρκεια της μελέτης της συλλογής. Εκεί, κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια θα μπορεί να καταγράφει, μετά την ανάγνωση ενός διηγήματος, τα εξής στοιχεία: i) τον τίτλο, ii) τα ονόματα των βασικών χαρακτήρων, iii) το θέμα, iv) ποιος είναι ο αφηγητής και σε ποιο πρόσωπο μιλάει, v) τις θετικές και αρνητικές εντυπώσεις που του/της προκάλεσε το διήγημα ή/και μια περιγραφή ή έναν διάλογο που τον/την εντυπωσίασε, τις γενικές παρατηρήσεις του/της κλπ.

β) ο συνεργατικός διαδικτυακός χώρος της τάξης είναι ανοιχτός για αλληλεπίδραση των μαθητών/τριών (π.χ. μέσω κάποιας από τις διαθέσιμες ηλεκτρονικές πλατφόρμες του Υπουργείου Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, οι οποίες παρέχουν τη δυνατότητα δημιουργίας αποθετηρίων μαθητικών εργασιών ή επικοινωνίας μέσω της σχολικής μονάδας ή και μεταξύ άλλων σχολείων και δομών). Οι διδασκόμενοι/ες συναποτελούν μία κοινότητα αναγνωστών/στριών, που μπορούν να επιλέγουν και να πραγματοποιούν, συνεργατικά, ανάρτηση ατομικών και ομαδικών εργασιών, να παράγουν ενδιαφέρον υλικό με τη χρήση ΤΠΕ, να υποβάλλουν ερωτήματα, να ανταλλάσσουν απόψεις και προσεγγίσεις για διάφορα θέματα κ.ά.).

Στο τέλος της πρώτης διδακτικής ώρας, θα μπορούσε να ζητηθεί ως εργασία για το σπίτι να συμπληρώσουν οι μαθητές/τριες μία ακροστιχίδα με λέξεις που σχετίζονται με τη θάλασσα ή τα περιεχόμενα των διηγημάτων της συλλογής, οι οποίες θα σχηματίζουν το επώνυμο του συγγραφέα. Στόχος είναι να ανακληθούν στη μνήμη τα βασικότερα στοιχεία από όσα συζητήθηκαν ή λέξεις που γνωρίζουν οι μαθητές/τριες από το λεξιλόγιο για τη θάλασσα και να εκφραστούν δημιουργικά:

π.χ. **ΚΑΡΚΑΒΙΤΣΑΣ** (Καϊκι, Αστερίας, Ροφός, Καβομαλιάς κλπ.)

Διευκρινίζεται ότι κάθε μετασχηματιστική-δημιουργική εργασία και δραστηριότητα των μαθητών/τριών μπορεί να αξιολογείται ως προς: τη συμμετοχή στην ενεργητική ακρόαση, τον εντοπισμό εκφραστικών μέσων, τον βαθμό τόσο της επίτευξης των συγκεκριμένων εργασιών και δραστηριοτήτων όσο και της αναγνώρισης των ιδεών του λογοτεχνικού κειμένου, της έκφρασης προσωπικής άποψης κλπ.

Τονίζεται ότι η σύνθεση των ομάδων θα είναι ευέλικτη και μεικτή. Μπορεί να ανατίθενται εργασίες σε ομάδες ανά δυνάδες ή τετράδες, οι οποίες συγκροτούνται, με βάση συγκεκριμένα κριτήρια, όπως το επίπεδο ετοιμότητας, οι μαθησιακές δυσκολίες, ο βαθμός εξοικείωσης με λογοτεχνικά κείμενα των εφήβων αναγνωστών/στριών. Ο/Η

εκπαιδευτικός θα πρέπει να έχει κατά νου ότι πρέπει να σχεδιάζει και να οργανώνει εξ αρχής τον τρόπο λειτουργίας των ομάδων, προκειμένου να ορίζονται αρμοδιότητες και να παρέχονται κίνητρα, τα οποία εξασφαλίζουν την επικοινωνιακή συνεργασία μεταξύ των μαθητών/τριών. Τέλος, τονίζεται ότι για να ξεπεραστούν τα εμπόδια από την επαφή με τη δημοτική γλώσσα του τέλους του 19ου αιώνα, που είχε επιλέξει ο συγγραφέας να χρησιμοποιεί αντί της καθαρεύουσας και η οποία μπορεί να ξενίζει σήμερα κάποιους/ες μαθητές/τριες, είναι δυνατόν να χρησιμοποιείται ένα έντυπο ή και ηλεκτρονικό λεξικό. **(25 λεπτά).**

Σημειώνεται, επίσης, ότι στο συγκεκριμένο σενάριο κάθε διδακτική ώρα εκλαμβάνεται ότι διαρκεί περίπου 45 λεπτά. Ο/Η εκπαιδευτικός θα έχει τη δυνατότητα να προσαρμόσει τις ερωτήσεις και τις δραστηριότητες, που προτείνονται ανά διδακτική ώρα/διδακτικό δίωρο, στον πραγματικό χρόνο που θα έχει στη διάθεσή του/της.

Β΄ Φάση της ανάγνωσης (12 ώρες)

2η και 3η ώρα

Στην αρχή της 2ης ώρας αφιερώνεται ένα χρονικό διάστημα για την παρουσίαση των εργασιών των μαθητών/τριών σχετικά με τη συμπλήρωση της ακροστιχίδας στο σπίτι. **(10 περίπου λεπτά).**

Το πρώτο διήγημα της συλλογής με τίτλο «Η θάλασσα» είναι εκτενές. Προβλέπεται η πρώτη διδακτική ώρα αυτού του δίωρου να αφιερωθεί στην (εκφραστική/μεγαλόφωνη) ανάγνωση του διηγήματος, με κύριο στόχο όχι μόνο την ενεργητική ακρόαση, αλλά και την απόλαυση των μαθητών/τριών από την πρώτη τους επαφή με τον γλαφυρό λόγο του Καρκαβίτσα. Ο σωστός ρυθμός και ο κατάλληλος επιτονισμός θα συντελέσουν στην επίτευξη των παραπάνω στόχων. Ο/Η εκπαιδευτικός καλεί τους/τις μαθητές/τριες να απολαύσουν την αφήγηση, ενώ επισημαίνει ότι μετά το πέρας της ανάγνωσης θα εργαστούν σε τέσσερις ή πέντε ομάδες, προκειμένου να συμπληρώσουν το κοινό φύλλο εργασίας, που θα διανεμηθεί στη συνέχεια. Θα ζητηθεί να συμπληρωθούν τα βασικά στοιχεία της αφήγησης του διηγήματος «Η θάλασσα» (εντοπισμός ηρώων, θέματος κτλ.), τα οποία μπορούν να φανούν χρήσιμα και για τη διαδικασία της συμπλήρωσης του ημερολογίου ανάγνωσης.

Μετά την ανάγνωση, δίνεται στις ομάδες χρόνος, για να κρατήσουν σημειώσεις και να μελετήσουν τις ερωτήσεις του κοινού φύλλου εργασίας. Η δεύτερη ώρα του συγκεκριμένου δίωρου αφιερώνεται στη συμπλήρωση του φύλλου εργασίας και στην παρουσίαση των πορισμάτων/απαντήσεων όλων των ομάδων. Ο/Η εκπαιδευτικός παρεμβαίνει στη διαδικασία διακριτικά, συμπληρώνοντας, προτείνοντας, εμπνυχώνοντας τους/τις μαθητές/τριες. Είναι σημαντικό στη διάρκεια της παρουσίας των απαντήσεων, κάθε ομάδα που παίρνει τον λόγο να αποφεύγει τις επικαλύψεις και να εστιάζει μόνον σε όποιο στοιχείο έχει παραλειφθεί και, άρα, κρίνει σημαντικό να προσθέσει.

Ως ατομική εργασία για το σπίτι ανατίθεται μία δημιουργικής γραφής:

Να φανταστείς ότι είσαι η Μαριώ και μοιράζεσαι με μια φίλη σου τα συναισθήματά σου, όταν επέστρεψες στο σπίτι και δε βρήκες εκεί τον Γιάννη. Να δώσεις στο κείμενό σου την

απαιτούμενη ζωντάνια, λαμβάνοντας υπόψη ότι στο επόμενο μάθημα θα το διαβάσεις στην ολομέλεια με εκφραστική ανάγνωση.

Στόχοι της εργασίας αυτής είναι να προσπαθήσουν οι μαθητές/τριες να μουν στη θέση της Μαριώς και να μοιραστούν μαζί της κάποια από τα συναισθήματα που ένιωθε εκείνη, όταν κατάλαβε ότι ο Γιάννης επέστρεψε στη θάλασσα. Επίσης, να ασκηθούν οι μαθητές/τριες στην εκφραστική ανάγνωση σε ένα κείμενο, το οποίο εφόσον θα έχουν δημιουργήσει οι ίδιοι/ες θα τους/τις είναι περισσότερο οικείο.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 1 (Κοινό για όλες τις ομάδες)

1. Να συζητήσετε στο πλαίσιο της ομάδας σας και να απαντήσετε σύντομα στις παρακάτω ερωτήσεις:

- Ποιος είναι ο πρωταγωνιστής του διηγήματος «Η θάλασσα» και ποιο όνειρο έχει από μικρός;
- Ποια άποψη είχε ο πατέρας του αφηγητή για την επαγγελματική ενασχόληση κάποιου με τη θάλασσα; Ποια ήταν τα επιχειρήματά του;

2. Το κάλεσμα της θάλασσας – Η επιλογή της στεριάς. Να συμπληρώσετε στον παρακάτω πίνακα τα σχετικά στοιχεία που δίνονται στο διήγημα:

Το κάλεσμα της θάλασσας	Η επιλογή της στεριάς

3. Λαμβάνοντας υπόψη όσα συζητήσατε στην ομάδα σας για τα παραπάνω θέματα, να δώσετε έναν άλλο τίτλο στο κείμενο:

.....

4. Με βάση όσα αναφέρονται στο διήγημα «Η θάλασσα», να συζητήσετε και να καταγράψετε στις στήλες του πίνακα που ακολουθεί τα θετικά και τα αρνητικά στοιχεία της ζωής ενός ναυτικού.

Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία

5. Ποιον ρόλο έπαιξε η γυναίκα, η Μαριώ, στις αποφάσεις του ήρωα;

4η και 5η ώρα

Αφού προηγηθεί η ανάγνωση και ο σχολιασμός της δραστηριότητας, που πραγματοποιήθηκε από τους/τις μαθητές/τριες κατ' οίκον (**10 περίπου λεπτά**), οι μαθητές/τριες έρχονται σε επαφή με το εκτενές διήγημα «Η δικαιοσύνη της θάλασσας». Προκειμένου να διατηρηθεί αμείωτο το ενδιαφέρον τους, η ανάγνωση/ακρόαση αυτού του διηγήματος διακόπτεται σε δύο σημεία. Μετά από κάθε διακοπή, ζητείται να συνεργαστούν τα παιδιά, χωρισμένα σε τετραμελείς ομάδες, και να καταγράψουν σε φύλλο εργασίας τις εικασίες/προβλέψεις τους για τη συνέχεια του διηγήματος (βλ. παρακάτω, **Φύλλο Εργασίας 2**).

Τα σημεία στα οποία μπορεί να διακοπεί η ανάγνωση είναι τα εξής:

1. Μετά την περίοδο: «Για τούτο πρέπει κείνο που θα έρθει, να έρθει σύγκαιρα»¹. Στο σημείο αυτό ο μπαρμπα-Καληώρας, ο γερο-ναύκληρος που διηγείται την (εγκιβωτισμένη) αφήγηση, αποφαινεται με τόνο προφητικό: «Να ξέρεις καλά, μπαρμπα-Γιώργη, που η θάλασσα έχει την κρίση της όπως κι η στεριά. [...]», (e-book σ. 35).

Ο/Η εκπαιδευτικός υπενθυμίζει τον τίτλο του διηγήματος και καλεί τις ομάδες να εργαστούν και να προβλέψουν σε τι μπορεί να αναφέρεται «η κρίση» αυτή και σε τι, κατά τη γνώμη τους, συνίσταται «η δικαιοσύνη της θάλασσας».

2. Μετά την παράγραφο που αναφέρεται στην εγκατάλειψη του σκύλου στο πλοίο που επρόκειτο να βουλιάξει, η οποία τελειώνει ως εξής: «σαν να μας έλεγε κείνος με παράπονο: “Στην άλλη ζωή!... Στην άλλη ζωή!...”», (e-book σ. 52). Πρόκειται για ένα οριακό σημείο της ιστορίας. Αν το διήγημα τελείωνε εδώ, ο τίτλος θα έμενε μετέωρος. Οι μαθητές/τριες εργάζονται στις ομάδες τους, για να διατυπώσουν νέες εικασίες σε ό,τι αφορά τη συνέχεια και το τέλος του διηγήματος στην ολομέλεια (Σύνολο: **70 περίπου λεπτά/40 περίπου λεπτά** για την ανάγνωση/ακρόαση και των δύο ενοτήτων του διηγήματος και **30 περίπου λεπτά** για τις παρατηρήσεις-απαντήσεις των ομάδων).

Ακολουθεί το φύλλο εργασίας, που θα διανεμηθεί στους/στις μαθητές/μαθήτριες, προκειμένου αυτοί/ές να διευκολυνθούν στην καταγραφή των εικασιών τους:

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 2 (Κοινό για όλες τις ομάδες)

1. Διαβάσατε/ακούσατε την αρχή του διηγήματος «Η δικαιοσύνη της θάλασσας» μέχρι το σημείο στο οποίο ο μπαρμπα-Καληώρας λέει: «Για τούτο πρέπει κείνο που θα έρθει, να έρθει σύγκαιρα»¹.

Να συζητήσετε στο πλαίσιο της ομάδας σας και να καταγράψετε τις προβλέψεις/εικασίες σας, σχετικά με τα εξής:

α. Ποια πιστεύετε ότι μπορεί να είναι η συνέχεια του διηγήματος;

¹ **σύγκαιρα**: έγκαιρα, στον κατάλληλο χρόνο.

.....

 β. Λαμβάνοντας υπόψη τον τίτλο του διηγήματος, τι άραγε εννοεί ο μπαρμπα-Καληώρας όταν υποστηρίζει: «Να ξέρεις καλά, μπαρμπα-Γιώργη, που η θάλασσα έχει την κρίση της όπως κι η στεριά. [...]»;

.....

2. Διαβάσατε/ακούσατε τη συνέχεια του διηγήματος μέχρι το παρακάτω σημείο:
 «σαν να μας έλεγε κείνος με παράπονο: “Στην άλλη ζωή!...Στην άλλη ζωή!...”»
 Να συζητήσετε στο πλαίσιο της ομάδας σας και να καταγράψετε τις εικασίες σας σχετικά με τα εξής:

α. Ποια μπορεί να είναι η συνέχεια και το τέλος του διηγήματος;

.....

β. Θα μπορούσε να τελειώσει στο σημείο αυτό το διήγημα; Να απαντήσετε, αφού λάβετε υπόψη σας τον τίτλο του.

.....

Εργασίες για το σπίτι

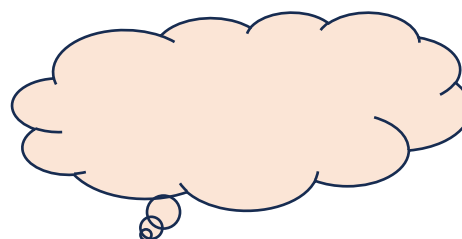
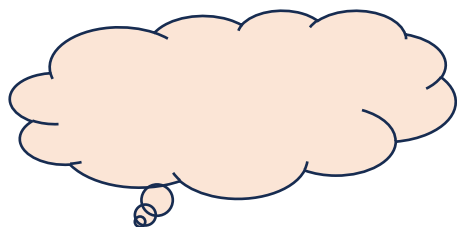
Για το σπίτι προτείνονται δύο γραπτές εργασίες. Ο/Η εκπαιδευτικός διευκρινίζει στους/στις μαθητές/τριες (στον υπόλοιπο χρόνο που απομένει): i. τι ακριβώς ζητείται στις εργασίες αυτές και ii. ότι θα συγκεντρώσει στο επόμενο μάθημα τα αποτελέσματα των προσπαθειών τους, προκειμένου να τις τοποθετήσει στον ατομικό φάκελο καθενός/καθεμίας (μπορεί να είναι και ψηφιακός φάκελος εργασιών, e-portfolio).

Στην πρώτη από τις δύο εργασίες ζητείται να δημιουργήσει κάθε μαθητής/τρια μία χρονογραμμή (με τον παραδοσιακό τρόπο ή ηλεκτρονικά) στην οποία θα τοποθετήσει τα κύρια γεγονότα του διηγήματος σε χρονολογική σειρά. Επειδή στο διήγημα υπάρχει εγκιβωτισμένη αφήγηση, είναι χρήσιμο να αντιληφθούν οι μαθητές/τριες τον τρόπο διαχείρισης του αφηγηματικού χρόνου (θέμα που ενδέχεται να έχουν συζητήσει και κατά τη μελέτη της *Οδύσσειας*).

Εργασία 1: Να δημιουργήσετε μία χρονογραμμή (στο τετράδιό σας ή ηλεκτρονικά), στην οποία θα τοποθετήσετε τα πιο σημαντικά γεγονότα του διηγήματος.

Η δεύτερη εργασία αφενός έχει χαρακτήρα δημιουργικής γραφής, αφετέρου στοχεύει να αναλογιστούν οι μαθητές/τριες αν ο καπετάνιος του πλοίου «Σωτηρία» συναισθάνθηκε «τελικά ότι η θάλασσα έχει τη δικαιοσύνη της».

Εργασία 2: Να μπεις στη σκέψη του καπετάνιου του πλοίου «Σωτηρία» και να συμπληρώσεις στα παρακάτω συννεφάκια τι σκέφτεται: α) πριν να καταλήξει στην απόφαση να μη βοηθήσει τους ναυτικούς του πλοίου που κινδύνευε β) μετά το ναυάγιο της «Σωτηρίας». Την εργασία σου να την αναρτήσεις στον διαδικτυακό χώρο συνεργασίας της τάξης.

6η και 7η ώρα

Με την έναρξη του δίωρου, παρουσιάζονται οι εργασίες που είχαν ανατεθεί στους/στις μαθητές/τριες στο προηγούμενο δίωρο (4η και 5η ώρα). Η διαδικασία μπορεί να ολοκληρωθεί σε **10 περίπου λεπτά**, ζητώντας ο/η εκπαιδευτικός από τους μαθητές/τριες να συμπληρώνουν με κριτική σκέψη ό,τι δεν έχει ειπωθεί στις παρουσιάσεις των συμμαθητών/τριών τους και να αποφεύγουν με αυτόν τον τρόπο τις επικαλύψεις. Στη συνέχεια, τα παιδιά θα έχουν την ευκαιρία να απολαύσουν στην τάξη τέσσερα μικρής έκτασης διηγήματα, τα οποία συγκροτούν **συστάδα ομόθεμων λογοτεχνικών κειμένων**: «Το βασιλόπουλο», «Ο εκδικητής», «Οι φρεγάδες» και «Καβομαλιάς». Στα διηγήματα αυτά αξιοποιούνται διάφορες λαϊκές παραδόσεις.

Κατά την έκτη διδακτική ώρα, διαβάζονται/ακούγονται **δύο** από τα παραπάνω κείμενα: «Το βασιλόπουλο» και «Ο εκδικητής». Οι μαθητές/τριες με καθοδηγούμενο διάλογο συζητούν για τις λαϊκές παραδόσεις, που αξιοποιούνται σε αυτά τα διηγήματα. (Σύνολο: **35 περίπου λεπτά/ 20 περίπου λεπτά** για την ανάγνωση και **15 περίπου λεπτά** για τη συζήτηση και των δύο διηγημάτων).

Ενδεικτικές ερωτήσεις (μπορεί να τεθούν, κατά τη διάρκεια της συζήτησης, και σε καμία περίπτωση δε δίνονται όλες μαζί):

- Πώς κατόρθωσε το βασιλόπουλο στο ομότιτλο διήγημα να ξεγελάσει και να αλυσοδέσει τους Αράπηδες; Ποιον σας θυμίζει το τέχνασμά του; (παραλληλισμός με τον Οδυσσέα που μέθυσε τον Κύκλωπα), («Το βασιλόπουλο»).
- Πώς μεταστρέφεται η τύχη του βασιλόπουλου; (Παρακολούθηση της εξέλιξης της πλοκής στο διήγημα («Το βασιλόπουλο»))
- Σε ποια ιστορικά γεγονότα και σε ποιες παραδόσεις αναφέρεται το διήγημα «Ο εκδικητής»;
- Ποιο ήταν το ιστορικό και ιδεολογικό πλαίσιο συγγραφής του διηγήματος «Ο εκδικητής»; (Επισημάνση: Ο/Η εκπαιδευτικός αναφέρεται σύντομα στη Μεγάλη Ιδέα).

Ενδεικτική δραστηριότητα, η οποία μπορεί να πραγματοποιηθεί σε ομάδες:

Στο διήγημα «Το βασιλόπουλο» γίνεται λόγος για μύθους με τους οποίους ο λαός εξηγεί/αιτιολογεί διάφορους γεωμορφολογικούς σχηματισμούς και εξάπτεται η φαντασία του. Να αξιοποιήσετε μία διαδικτυακή πλατφόρμα με δορυφορικούς χάρτες, ώστε να αποκτήσετε εποπτεία της γεωμορφολογίας της περιοχής, η οποία αναφέρεται τόσο στο συγκεκριμένο διήγημα όσο και στα υπόλοιπα διηγήματα της συστάδας.

Την επόμενη διδακτική ώρα (7η) διαβάζονται άλλα **δύο** διηγήματα «Οι φρεγάδες» και «Καβομαλιάς». Το διήγημα «Καβομαλιάς», βασίζεται, επίσης, σε λαϊκές δοξασίες (εφόσον αποδίδει στα στοιχεία τις φουρτούνες που συναντούν οι ναυτικοί στον Καβομαλιά). Οι μαθητές/τριες εστιάζουν στα στοιχεία αυτά, δεδομένου ότι επαναλαμβάνονται στη συλλογή, και μαθαίνουν να τα αναζητούν και να τα εντοπίζουν και σε άλλα διηγήματα. Ολόκληρη η διδακτική ώρα αφιερώνεται στην ανάγνωση και τη μελέτη των δύο προαναφερθέντων διηγημάτων.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Ποια ιστορία διηγήθηκε ο Γιαννιός Χούρχουλας, για να δικαιολογήσει τις φουρτούνες του Καβομαλιά; Να εντοπίσετε από πού ξεκινάει και πού τελειώνει η ιστορία αυτή; (Εντοπισμός εγκιβωτισμένης αφήγησης)
- Μπέης – Μπεοπούλα – Γέρος (μάγος): Ποιον ρόλο παίζει το καθένα από αυτά τα πρόσωπα στην ιστορία που διηγήθηκε ο Χούρχουλας; («Καβομαλιάς»)
- Στη θεματική του διηγήματος «Ο εκδικητής» παρατηρείται σύνδεση με το διήγημα «Οι φρεγάδες». Μπορείτε να εντοπίσετε αυτήν τη σύνδεση και να τη σχολιάσετε;

Ως διαθεματικό σχέδιο εργασίας (project), μπορεί να ανατεθεί στους/στις μαθητές/τριες έρευνα για άλλες παραδόσεις ή μύθους, κατά προτίμηση του τόπου καταγωγής τους. Ο/Η εκπαιδευτικός βοηθά και καθοδηγεί τους/τις μαθητές/τριες, προτείνοντας σχετική βιβλιογραφία και συναποφασίζοντας το χρονοπλαίσιο μέσα στο οποίο θα ολοκληρωθεί το σχέδιο εργασίας.

Ενδεικτική εργασία για το σπίτι:

Τα θέματα που συζητήθηκαν στην τάξη να αναπτυχθούν γραπτώς κατ' οίκον σε 100 περίπου λέξεις. Οι μαθητές/τριες θα επιλέξουν και θα αναπτύξουν μόνο το ένα από τα δύο θέματα.

8η και 9η ώρα

Το δίωρο αυτό αφιερώνεται στη μελέτη τριών κειμένων: «Οι σφουγγαράδες», «Βιοπαλαιστής» και «Η καπετάνισσα». Από αυτά, το πρώτο το έχουν διαβάσει/ακούσει και προσεγγίσει οι μαθητές/μαθήτριες στο σπίτι τους, ενώ τα υπόλοιπα δύο μέσα στην τάξη. Τα κείμενα αυτά αποτελούν συστάδα και έχουν στόχο να αναδειχθούν οι προσωπικότητες των ναυτικών και γενικότερα των ανθρώπων των οποίων η ζωή είναι δεμένη με τη θάλασσα. Όπως πάντα, θα προηγηθεί η παρουσίαση της εργασίας που ανατέθηκε στους/στις μαθητές/τριες για το σπίτι το προηγούμενο δίωρο. Έχει ενδιαφέρον να τους ζητηθεί να δικαιολογήσουν τη θεματική επιλογή τους και να

διερευνηθεί πόσοι από αυτούς/αυτές επέλεξαν το πρώτο ή το δεύτερο θέμα. Το αποτέλεσμα μπορεί να παρουσιαστεί σε ένα γράφημα **(15 περ. λεπτά)**.

Προτείνεται, κατά την 9η ώρα, να αξιοποιηθούν τεχνικές και δραστηριότητες του θεατρικού παιχνιδιού, ώστε να ανακαλύψουν οι μαθητές/τριες, μέσα από τα στοιχεία ταυτότητας –που θα αναδειχθούν σταδιακά με τις ερωτήσεις τους– για ποιον/ποια από τους ήρωες/ίδες των κειμένων γίνεται κάθε φορά λόγος (Γκόβας: 2002, σελ. 141, παιχνίδι «ανακριτικής» καρέκλας). Επίσης, να αναδειχθούν οι χαρακτήρες των ηρώων/ίδων, τα κίνητρά τους, τα διλήμματα που αντιμετωπίζουν, τα πάθη και τα συναισθήματά τους (ζήλεια, εγωισμός, έλλειψη ευθυκρισίας κλπ.).

Για παράδειγμα, το διήγημα «Οι σφουγγαράδες» (έχει προηγηθεί η ανάγνωση/ακρόασή του στο σπίτι) μάς μεταφέρει στον βυθό της θάλασσας και στον κόσμο των σφουγγαράδων, στις θάλασσες της Βεγγάζης, και σχολιάζει την ανθρώπινη μοίρα. Πραγματεύεται τη συνάντηση δύο αδερφών, του Πέτρου και του Νικολού Ραφαλιά, οι οποίοι την κρίσιμη στιγμή πρέπει να επιλέξουν ανάμεσα στην αδερφική σχέση και την επαγγελματική επιτυχία/επιβίωση.

Πτυχές των διηγημάτων που μπορούν, κατά την κρίση του/της εκπαιδευτικού και με κατευθυνόμενο/καθοδηγητικό διάλογο, να αναδειχθούν μέσα από τις παρακάτω ερωτήσεις και δραστηριότητες:

- Ηθογράφιση προσώπων, συναισθήματα, κίνητρα των ηρώων και ηρωίδων
- Πώς προετοιμάζεται/προοικονομείται, αφηγηματικά, η δολοφονία του Νικολού Ραφαλιά από τον αδελφό του; («Οι σφουγγαράδες»)
- Πώς περιγράφεται ο βυθός στο ίδιο διήγημα («Οι σφουγγαράδες»)
- Στο διήγημα δημιουργείται ένα αίνιγμα (σασπένς). Ποιον και τι αφορά; («Οι σφουγγαράδες»)
- Να σχολιάσετε τον ρόλο που διαδραματίζει η μητέρα, η Χρυσούλα, στο έργο («Οι σφουγγαράδες»)
- Ποιον ρόλο παίζει η περιγραφή του Πέτρου Ζούμπερου στο διήγημα «Η καπετάνισσα»; Είναι απλώς διακοσμητική ή προοικονομεί την εξέλιξη των γεγονότων;
- Εάν η καταχνιά μπορούσε να αποκτήσει «φωνή» και να μιλήσει η ίδια τι θα μας έλεγε για τον ρόλο που διαδραματίζει στο διήγημα; («Η καπετάνισσα»)
- Να σχολιάσετε την υποχρέωση του αδελφού, παλαιότερα, να προικίσει και να παντρέψει τις αδελφές του (στόχος η αποδόμηση παρωχημένων αντιλήψεων) («Βιοπαλαιστής»)
- Πώς κρίνετε την ηττοπαθή στάση του Μανολιού απέναντι στη ζωή; («Βιοπαλαιστής»)

Ως δραστηριότητα, μπορεί να ζητηθεί οι μαθητές/τριες, εμπνευσμένοι/ες από κάποιο από τα παραπάνω διηγήματα της συλλογής (8η-9η ώρα), και με οδηγό τη δημιουργική τους φαντασία: (ενδεικτικά)

α) Να ζωγραφίσουν μια σχετική σκηνή ή ένα πρόσωπο που τους έκανε εντύπωση, β) Να γράψουν τους στίχους ενός τραγουδιού, γ) Να συν-δημιουργήσουν κόμικς.

Επίσης, μπορεί να ζητηθεί από την αναγνωστική κοινότητα να προσπαθήσει να συζητήσει στον διαδικτυακό χώρο συνεργασίας και να δοθεί επαγωγικά το συμπέρασμα (μετά τη μελέτη τόσων διηγημάτων) τι είναι διήγημα και ποια είναι τα χαρακτηριστικά του. Οι μαθητές/τριες μπορούν να ανατρέξουν και στο εγκεκριμένο *Λεξικό Λογοτεχνικών Όρων*. Ο/Η εκπαιδευτικός παρεμβαίνει διακριτικά στη συζήτηση, ενθαρρύνει την έκφραση των απόψεων και καθοδηγεί, απενοχοποιώντας το λάθος.

10η και 11η ώρα

Το δίωρο αφιερώνεται στη μελέτη των παρακάτω διηγημάτων: «Θείον όραμα» (για το πρώτο διήγημα της συστάδας, έχει προηγηθεί η ανάγνωση/ακρόασή του από τους/τις μαθητές/τριες στο σπίτι), «Ο Κάτω Κόσμος», «Γέρακας», «Πειράγματα» (για καθένα από τα τρία υπόλοιπα διηγήματα της συστάδας αυτής, ο εκπαιδευτικός επιλέγει ποιες ακριβώς σελίδες θα διδάξει και ποιες από αυτές θα διαβάσουν/ακούσουν οι μαθητές/τριες). Τα κείμενα της συγκεκριμένης συστάδας είναι ομόθεμα, με θεματικό πυρήνα τη θάλασσα, στοιχείο που θα αναδειχθεί κατά τη μελέτη τους, ενώ έχουν ως κινητήρια έμπνευσή τους περιστατικά, διηγήσεις και εξιστορήσεις ναυτικών της παλαιότερης εποχής.

Προηγείται, όπως πάντα, η παρουσίαση των εργασιών που έχουν ανατεθεί στους/στις μαθητές/τριες από το προηγούμενο διδακτικό δίωρο και η οποία διαρκεί **περίπου 10 λεπτά**. Στη συνέχεια, με κατευθυνόμενο διάλογο, συζητείται το κύριο θέμα κάθε διηγήματος της συγκεκριμένης συστάδας κειμένων. Ακολουθούν ερωτήσεις που μπορούν:

- να αξιοποιηθούν κατά τη συζήτηση ή
- να επιλεγούν για να συμπεριληφθούν σε φύλλα εργασίας (στην τάξη) ή, τέλος,
- να πραγματοποιηθούν είτε εντός είτε εκτός της τάξης (κατ' οίκον ανάθεση εργασιών).

Σε κάθε περίπτωση, όπως έχει ήδη τονιστεί, ο/η εκπαιδευτικός είναι αυτός/ή που θα επιλέξει από το σύνολο των διηγημάτων της συστάδας ποια ακριβώς θα διδάξει πλήρως ή εν μέρει (με αποσπάσματα). Το ίδιο ισχύει και για την επιλογή των ερωτήσεων και δραστηριοτήτων που προτείνονται. Η ομαδοσυνεργατική και η διαφοροποιημένη μέθοδοι διδασκαλίας υποστηρίζονται όσο το δυνατόν περισσότερο.

Σε ό,τι αφορά το διήγημα «Θείον όραμα», οι μαθητές/τριες θα αντιληφθούν ότι το έργο αυτό αναφέρεται στο όραμα που είδε η Παναγία την πρώτη νύχτα της γέννησης του Χριστού. Επιπροσθέτως, ότι αποτελεί μία διασκευή που χτίστηκε γύρω από μια λαϊκή θρησκευτική παράδοση, έναν θρύλο που, ωστόσο, δε χαρακτηρίζεται κατ' αρχάς ως θαλασσινό θέμα.

Μέσα από το διήγημα «Ο Κάτω Κόσμος» οι μαθητές/μαθήτριες μαθαίνουν ότι πρόκειται για διασκευή πάνω σε γνωστή ναυτική λαϊκή παράδοση και ότι οι «καταβάσεις» στον Άδη στην αρχαιοελληνική λογοτεχνία δεν είναι σπάνιες. Το διήγημα «Γέρακας» είναι μια διασκευή πάνω σε γνωστή ναυτική παράδοση σχετική με την ανακάλυψη του λιμανιού του Γέρακα (Ιέρακας) στη Νοτιοανατολική Λακωνία. Εδώ, αναφέρονται και τα ξωτικά που προκαλούν τις τρικυμίες στο ακρωτήριο Κάβο Μαλέας, στο διήγημα «Καβομαλιάς» (Πολίτης: 1994). Η συγκέντρωση απαντήσεων,

δεδομένων και συμπερασμάτων από τις προτεινόμενες ερωτήσεις και δραστηριότητες, θα ολοκληρωθούν στον υπόλοιπο χρόνο του δώρου από τις, ειδικά για τον σκοπό αυτό, διαμορφωθείσες ομάδες της τάξης. Στο ίδιο χρονικό διάστημα δίνονται, εάν είναι αναγκαίο, διευκρινίσεις για τις εργασίες/δραστηριότητες που καλούνται οι μαθητές/τριες να ολοκληρώσουν στο σπίτι.

Ενδεικτικές ερωτήσεις:

- Με ποιους τρόπους συνδέεται νοηματικά η γέννηση του Χριστού με το γενικό θέμα της θάλασσας, το οποίο διατρέχει και χαρακτηρίζει τη συλλογή *Λόγια της πλώρης*; Πώς δικαιολογείτε αυτήν την επιλογή του Καρκαβίτσα; («Θείον όραμα»)
- Τι ιδιαίτερο διαθέτει η περιγραφή της Παναγίας και του χώρου γέννησης του Χριστού στο διήγημα; Τι συναισθήματα σου προκαλεί; («Θείον όραμα»)
- Στο έργο περιγράφονται ο χώρος, όπου περνούσαν τον καιρό τους οι ναύτες. Σε τι εξυπηρετεί η περιγραφή του συγκεκριμένου χώρου; («Θείον όραμα»)
- Ποιον ρόλο διαδραματίζουν στο έργο ο ήρωας, Κώστας ο Αξιώτης, και ο πατέρας του; Ποια αντίθεση εντοπίζεται στις ιδέες, στάσεις και αξίες του πατέρα στο συγκεκριμένο διήγημα σε σχέση με το διήγημα «Η θάλασσα»; («Θείον όραμα»)
- Σε ποιο χρονικό διάστημα/ποιους χρόνους κινείται η πλοκή του διηγήματος; Να το/τους εντοπίσετε και να παραθέσετε τα σχετικά χωρία. («Θείον όραμα»)
- Στο διήγημα συνδυάζονται στοιχεία θρησκευτικά με μυθικά, καθώς και παραμυθιακά με ρεαλιστικά (στοιχεία που αναφέρονται στην πραγματικότητα). Μπορείτε να εντοπίσετε και να αναφέρετε κάποια από αυτά; («Ο κάτω κόσμος»)
- Να διαβάσετε τα δύο παρακάτω αποσπάσματα του διηγήματος «Γέρακας», τα οποία αναφέρονται στον καπετάνιο Βαλμά και τον γιο του Γιώργη. Ποιες αντιθέσεις, συγκρούσεις και ακραίες καταστάσεις διαπιστώνετε ότι υπάρχουν; Πού οφείλονται και ποια αποτελέσματα είχαν;
 - «Μα ούτε κι αγάπη είχε άλλη ο Βαλμάς από τις δυο, τις πρώτες του: το τρεχαντήρι και το παιδί του. Ένα σχοινάκι να κοβότανε από το ξύλο ήταν καλός να χαλάσει κόσμο. Κεφάλι να έλεγε το παιδί πως του πονεί, έκλαιγε σαν γυναίκα.» (e-book σ. 152).
 - «Τραγικό βλέπει εμπρός του όραμα: ξύλα-μαδέρια το τρεχαντήρι στον βράχο και τ' όνομά του ανάμπαιγμα στα χείλη των θαλασσινών. Δεν κρατήθηκε περισσότερο.
Έσυρε από τη ζώνη το στιλέτο και χύθηκε απάνω στην αγάπη του, την ώρα που το τσιμπούκι οργιά ήθελε να χωθεί στην πέτρα. Άρπαξε τον Γιώργη από τα μαλλιά, πίσω γύρισε το κεφάλι του και το στιλέτο άστραψε στο φως της ημέρας. Μα την ίδια στιγμή κύμα θεόρατο καβάληκε την πρύμη, χώρισε τον σφάχτη από το σφαχτάρι του.» (e-book σ. 154)
- Ποια εικόνα σχηματίζετε για τη συμπεριφορά των κατοίκων της ελληνικής επαρχίας σε στεριά και σε θάλασσα από το έργο «Γέρακας»; Θεωρείτε ότι ο Καρκαβίτσας επαινεί ή στηλιτεύει/κατηγορεί τις συμπεριφορές αυτών των ανθρώπων; («Γέρακας»)

- Πώς εξελίσσεται η πλοκή του διηγήματος «Πειράγματα»; Περιγράφονται σκληρές και θλιβερές σκηνές ή παιγνιώδεις και ευχάριστες στιγμές; Να συνδέσετε την απάντησή σας με τον τίτλο του έργου. («Πειράγματα»)
- Να συζητήσετε τη φράση του Μπαρμπαγιώργη του ναύκληρου: «Ε, ντραπείτε και μια στάλα, ρε παιδιά» και «Αμή!... σαν δεν θέλετε να σας πειράζουν, μην πειράζετε και σεις! Καμιά φορά ένα πείραγμα φέρνει χίλια κακά. [...]», (e-book σ. 144)
- Ποια γεγονότα εξελίσσονται στο πλοίο; Πώς συνδέονται με την ημέρα της Λαμπρής; («Πειράγματα»)

Ενδεικτικές δραστηριότητες:

- Να σκεφτείτε ή να βρείτε ιστορίες/μύθους, που αναφέρονται σε άλλα φανταστικά όντα. («Ο κάτω κόσμος»)
- Να αναζητήσετε πληροφορίες και να συζητήσετε για το νερό της λησμονιάς.
- Να συνδέσετε το έργο του Καρκαβίτσα «Ο κάτω κόσμος» με τη ραψωδία λ της *Οδύσσειας*, τη γνωστή «Νέκυια» (στ. 90-151).
- Στο διήγημα «Πειράγματα», να χαρακτηρίσετε με επίθετα προφορικά τους δύο βασικούς ήρωες, τον Ανέστη και τον Γεράσιμο, και στη συνέχεια να γράψετε αυτά τα επίθετα ως θετικά ή αρνητικά στοιχεία για τον χαρακτήρα τους στον παρακάτω πίνακα:

Ανέστης		Γεράσιμος	
Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία	Θετικά στοιχεία	Αρνητικά στοιχεία

Προαιρετική δραστηριότητα για το σπίτι:

Να βρείτε και να συζητήσετε και άλλες γνωστές μυθικές καταβάσεις θεών και ηρώων στον Κάτω Κόσμο «Νέκυια», όπως της Περσεφόνης, του θεού Διονύσου και του δούλου του Ξανθία (από το έργο του Αριστοφάνη «Βάτραχοι»), του Ορφέα, του Ηρακλή κ.ά. («Ο κάτω κόσμος»).

Προετοιμασία για το επόμενο δίωρο (ανεστραμμένη τάξη)

Οι μαθητές/τριες μελετούν/ακροώνονται στο σπίτι τους για το επόμενο διδακτικό δίωρο τα παρακάτω ομόθεμα διηγήματα: «Κακότυχος», «Κακοσημαδιά», «Ναυάγια», «Οι κουρσάροι», «Τελώνια». Ενθαρρύνονται να κρατήσουν σημειώσεις για τους θρύλους και τις παραδόσεις που περιέχονται στα διηγήματα, ώστε να συζητηθούν τα θέματα αυτά στη διά ζώσης διδασκαλία.

12η και 13η ώρα

Το δίωρο αφιερώνεται στη συζήτηση, με κατευθυνόμενο διάλογο, των διηγημάτων που είχαν προετοιμάσει οι μαθητές/τριες στο σπίτι («Κακότυχος», «Κακοσημαδιά», «Ναυάγια», «Οι κουρσάροι», «Τελώνια»), καθώς και των διηγημάτων των οποίων η ανάγνωση/ακρόαση θα πραγματοποιηθεί μέσα στην τάξη: «Η γοργόνα» και «Το γιούσουρι». Δίνεται έμφαση:

- στο κύριο θέμα των διηγημάτων αυτών,
- στα ηθογραφικά στοιχεία των διηγημάτων,
- στον θρύλο, τις παραδόσεις, τις ιστορίες των ναυτικών, που εμπεριέχονται στο διήγημα «Η γοργόνα»,
- στον θρύλο που εντοπίζεται στο διήγημα «Το γιούσουρι», στο τεράστιο κοράλλι στον κόλπο του Βόλου. Ο θρύλος αυτός εμπλουτίζεται με στοιχεία της καθημερινότητας (Μπαλούμης: 1999, 84) και με αντιδράσεις που προκύπτουν από τον φόβο και τον θαυμασμό (το συναίσθημα του φόβου αποτελεί αιτία άλλοτε φυγής για σωτηρία και άλλοτε μας σπρώχνει στην επίθεση, υποδεικνύοντας την ανάγκη να βρούμε την κατάλληλη λύση/προστασία, Ekman, et al.: 1999).

Ενδεικτικές ερωτήσεις – Ενδεικτικά θέματα για συζήτηση (αξιοποιούνται κατά την κρίση του/της εκπαιδευτικού):

- Σύμφωνα με το διήγημα, η κακοτυχία συνοδεύει τον πρωταγωνιστή του διηγήματος, τον Δρακόσπηλο. Είναι θέμα κακοτυχίας ή έχει ευθύνη και ο ήρωας; Εντοπίστε τα σχετικά σημεία στο έργο («Κακότυχος»).
- Μας προετοιμάζει ο τίτλος για την εξέλιξη και την κατάληξη των γεγονότων; Να ελέγξετε εάν στο κείμενο επαληθεύονται αυτά που μαντέψατε («Κακότυχος»).
- Ποιες αντιθέσεις υπάρχουν στο διήγημα; Να τις βρείτε και να τις σχολιάσετε («Κακότυχος»).
- Πώς οι προκαταλήψεις, τα στερεότυπα και οι κοινωνικές αντιλήψεις καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τις ανθρώπινες σχέσεις και μπορούν να στιγματίζουν τους ανθρώπους; Να συζητήσετε τα στοιχεία αυτά, με βάση το διήγημα («Κακότυχος»).
- Ποια η σχέση του Αϊ-Νικόλα/ του Αγίου Νικολάου με τους ναυτικούς της εποχής εκείνης; Να επικοινωνήσετε με συμμαθητές/τριές σας, οι οποίοι/ες έχουν συγγενείς ναυτικούς ή ζουν σε κάποια/κάποιο από τις πόλεις ή τα νησιά που αναφέρονται στα *Λόγια της πλώρης*, ώστε να διαπιστώσετε τι ισχύει σήμερα («Κακότυχος»).
- Τι σκέφτεστε, διαβάζοντας το χωρίο: «Αν πετούσε δεξιά [η κουκουβάγια], θα είχαμε καλό ταξίδι· μα τώρα κακά σημάδια. Ή σε μας ή στο σπίτι κάτι κακό θε να γένει!...»; (e-book 160). Με ποιον τρόπο αμύνονταν οι άνθρωποι εκείνη την εποχή απέναντι στις δεισιδαιμονίες και τα κακά σημάδια; Εάν διαπιστώσετε ότι κάποιος/α στις μέρες μας έχει αντίστοιχες προλήψεις, τι θα του/της λέγατε; («Κακοσημαδιά»)
- Το ναυάγιο οφείλεται επειδή εμφανίστηκε η κουκουβάγια ή και σε άλλους λόγους; Ποιους και γιατί; Να εκφράσετε την άποψή σας, αφού εστιάσετε και σχολιάσετε και το εξής χωρίο: – «Φτύς' στον κόρφο σου, καπετάνιε, φτύς' στον κόρφο σου και μη βαργωμάς τον Θεό!... Να που ξεδιάλυνε η κακοσημαδιά. Κάλλιο στο καράβι παρά στο σπίτι σου!» («Κακοσημαδιά»), (e-book σ. 169).

- Πώς χαρακτηρίζετε τον καπετάνιο και τους ναύτες του, καθώς και τον ναύτη, που πρωτοείδε στο καράβι την κουκουβάγια; Μπορείτε, επίσης, να περιγράψετε και την εξωτερική τους εμφάνιση («Κακοσημαδιά»).
- Θεωρείτε ότι ο καπετάν Κρεμμύδας ήταν κατάλληλος για τη θέση που είχε στο καράβι; («Κακοσημαδιά»)
- Ποια η σχέση του καπετάν Λαχτάρα α) με τον Τρακάδα, τον βλάμη του, όσο αυτός ήταν στη ζωή και όταν πέθανε και β) με τα ζώα και το φυσικό περιβάλλον; («Οι κουρσάροι»)
- Πώς συνδυάζεται το θρησκευτικό στοιχείο με την άνομη ζωή των κουρσάρων; Να βρείτε όποιες θρησκευτικές αναφορές υπάρχουν στο διήγημα και να τις σχολιάσετε («Οι κουρσάροι»).
- Να χαρακτηρίσετε τους δύο βασικούς ήρωες του διηγήματος, τον Μήτηρο του Τράχηλα και τον Λάμπρο τον Κάργα. Ποιο από τα δύο αυτά πρόσωπα παρουσιάζεται με θετικό και ποιο με αρνητικό τρόπο; («Τελώνια»)
- Να συγκρίνεις τη δική σου συμπεριφορά σε αντίστοιχες καταστάσεις και να σκεφτείς, εάν ήσουν εσύ στη θέση του Μήτρου ή του Λάμπρου, πώς θα αντιδρούσες; («Τελώνια»)
- Υπάρχουν αντιθέσεις και ποιες ως προς τη μορφή και τη συμπεριφορά της γοργόνας στο ομώνυμο διήγημα; Ποια είναι η λειτουργία τους; («Η γοργόνα»)
- Ποιο/Ποια είναι το κύριο αίτημα/η βασική επιθυμία της Γοργόνας του θρύλου; («Η γοργόνα»)
- Να συσχετίσετε το χωρίο «Πάει τώρα η Γη με τους καρπούς πάει κι η θάλασσα με τα ξύλα της²!» με τη σημερινή πραγματικότητα και τους προβληματισμούς του σύγχρονου ανθρώπου. Ποια κοινά προβλήματα εντοπίζετε; («Η γοργόνα»)
- Το διήγημα ξεκινάει και τελειώνει με τον ίδιο τρόπο. Σε τι εξυπηρετεί αυτή η επιλογή του συγγραφέα; («Η γοργόνα»)
- Τι εξάπτει τη φαντασία, αλλά και την περιέργεια του Γιάννου Γκάμαρου, του ήρωα του διηγήματος για το γιούσουρι; («Το γιούσουρι»)
- Τι νιώθουν τα δύο κύρια δρώντα πρόσωπα του διηγήματος (ο πατέρας και ο καπετάν Στραπάτσος) για το γιούσουρι; Τι ενσαρκώνει καθένας τους και ποια αντιθετική σχέση τους χαρακτηρίζει; («Το γιούσουρι»)
- Πότε και κάτω από ποιες συνθήκες κερδίζει την αυτοσυνειδησία/αυτογνωσία του ο ήρωας; Να περιγράψετε τη σκηνή και τα αποτελέσματα αυτής της τόσο σημαντικής κατάκτησης τόσο για τον ήρωα όσο και για κάθε άνθρωπο («Το γιούσουρι»).

Ενδεικτικές δραστηριότητες:

- Να σχολιάσετε τον τρόπο με τον οποίο «συνομιλεί» το διήγημα του Καρκαβίτσα «Κακοσημαδιά» ως προς το περιεχόμενο και τη γλωσσική έκφραση με το διήγημα «Κακότυχος». Μπορείτε να εργαστείτε στον διαδραστικό πίνακα ή και σε φύλλα εργασίας, που σας έχουν διανεμηθεί από τον/την εκπαιδευτικό.
- Να φτιάξετε μία κλίμακα συναισθημάτων από το 1-10, με βάση την εξέλιξη των γεγονότων στα δύο διήγηματα («Κακοσημαδιά», «Κακότυχος»).

² ξύλα: καράβια

– Να συμπληρώσετε τον παρακάτω πίνακα:

	<i>Κακότυχος</i>	<i>Κακοσημαδιά</i>
<i>Πρόσωπα</i>		
<i>Τόπος</i>		
<i>Γεγονότα</i>		
<i>Χρόνος</i>		
<i>Βασικό/ά πρόβλημα/τα του/της ήρωα/ίδας</i>		
<i>Άλλες ιδέες, αξίες, στάσεις, που διατυπώνονται στο διήγημα και σας έκαναν εντύπωση.</i>		

- Ο καπετάν Ξυρίχης/ήρωας σε φυσικό μέγεθος. Οι μαθητές/τριες κόβουν ένα χαρτί σε σχήμα ανθρώπου και σε φυσικό μέγεθος. Στη συνέχεια, ζωγραφίζουν τα ρούχα και τα χαρακτηριστικά του βασικού ήρωα, γράφουν στοιχεία από τον χαρακτήρα του και συμπληρώνουν λεπτομέρειες από την πλοκή του διηγήματος («Ναυάγια»).
- «Και τρέχω στο κάσαρο³ [...] και έσυραν κάτω την “Άγια Μαύρα” με όλα τα κακούργα Τελώνια. Μαζί τους ήταν και ο Λάμπρος Κάργας ο σύντροφος.», (e-book σσ. 192-3). Να αποδώσετε με δικά σας λόγια τον επίλογο του διηγήματος. Μπορείτε, συμπληρωματικά, να γράψετε ένα άλλο τέλος για το έργο («Τελώνια»).
- Να συνδέσετε σημεία που σας έκαναν εντύπωση στο συγκεκριμένο διήγημα με αυτά που θεωρείτε ότι είναι κοινά και σε άλλα διηγήματα από τη συλλογή *Λόγια της πλώρης*. Μπορείτε να αξιοποιήσετε, επίσης, και τις αναγνωστικές σας εμπειρίες ή αυτές που έχετε κατακτήσει από ταινίες, εικαστικά έργα, τραγούδια κ.ά. («Τελώνια»).
- Να δώσετε έναν άλλο τίτλο στο κείμενο, προκειμένου να εκφράσετε την προσωπική σας άποψη για το κείμενο (ευαρέσκεια – απαρέσκεια) («Τελώνια»).
- Τι ρόλο παίζει η Σμαρώ στην εξέλιξη του έργου; Μπορείς να μπεις στη θέση της; Να γράψεις ένα γράμμα, προκειμένου να εκφράσεις τις σκέψεις σου ως προς το τι καταλαβαίνεις ότι αισθάνεται η Σμαρώ για τα πρόσωπα που σχετίζονται άμεσα μαζί της (τον πατέρα της και τους δύο ήρωες που την αγαπούν) («Τελώνια»).
- Ο θρύλος της Γοργόνας είναι από τις γνωστότερες θαλασσινές παραδόσεις του ελληνικού λαού. Αφού εντοπίσετε στο διήγημα τη σχετική παράδοση, να φτιάξετε ένα σκίτσο εμπνευσμένο από τη Γοργόνα του διηγήματος. Μπορείτε, επιπλέον, να προσθέσετε και μια σχετική λεζάντα ή και να γράψετε σε συννεφάκια τον διάλογο της Γοργόνας με τον ναύτη.
- Να γράψετε ένα επίθετο, για να χαρακτηρίσετε τον βασικό ήρωα του διηγήματος σε όλες τις φάσεις της ζωής του. Γράφετε σε ένα κομμάτι χαρτί τη λέξη/το επίθετο. Στη

³**κάσαρο**: υπόστεγο της πρύμης, όπου διέμενε ο καπετάνιος του καραβιού

συνέχεια, κάθε μαθητής/τρια γράφει άλλο ένα επίθετο, συμπληρώνοντας τον κατάλογο. Στο τέλος, γίνεται ανάρτηση του τελικού καταλόγου με όλα τα επίθετα («Το γιούσουρι»).

– Τι μαθαίνουμε για τη ζωή των σφουγγαράδων; Να συγκρίνετε τον τρόπο, με τον οποίο καταδύονται οι σφουγγαράδες στο ομώνυμο διήγημα του Καρκαβίτσα, με εκείνον που καταδύταν ο πατέρας του Γιάννου στο έργο «Το γιούσουρι». Μπορείτε να βρείτε και να δείξετε στους συμμαθητές/τριές σας και μία εικόνα σύγχρονου δύτη («Το γιούσουρι»).

Προτεινόμενες δραστηριότητες για το σπίτι (επιλογή):

– Να γράψετε μία παράγραφο για το έργο και τη σχέση του ανθρώπου με τη φύση («Το γιούσουρι»).

Γ΄ Φάση: Μετά την ανάγνωση

14η και 15η ώρα

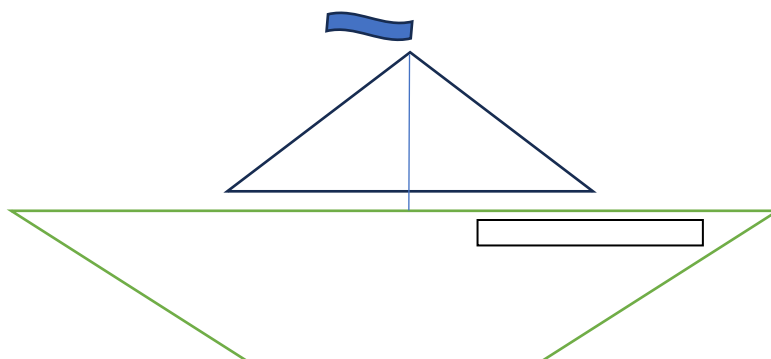
Ανακεφαλαίωση και Αξιολόγηση

Η ολομέλεια της τάξης βρίσκεται στην αίθουσα διδασκαλίας. Μετά την ανάγνωση και τη μελέτη όλων των διηγημάτων της συλλογής, διανέμεται στους/στις μαθητές/τριες το τελικό Φύλλο εργασίας, που αποτελεί και φύλλο αξιολόγησης. Με αυτό ανιχνεύονται η αναγνωστική ανταπόκριση και οι αναγνωστικές προτιμήσεις των μαθητών/τριών, για κάποιες από τις οποίες ζητείται η τεκμηρίωσή τους. Οι μαθητές/τριες ενθαρρύνονται να εκφράσουν αυθόρμητα και με ειλικρίνεια τις απόψεις τους. Τονίζεται ότι θα αξιολογηθεί θετικά οποιαδήποτε άποψη είναι επαρκώς αιτιολογημένη.

ΦΥΛΛΟ ΕΡΓΑΣΙΑΣ (ΤΕΛΙΚΟ)

1. Μετά τη μελέτη των διηγημάτων της συλλογής *Λόγια της πλώρης*, να συμπληρώσει ο καθένας/η καθεμιά από εσάς τις αναγνωστικές του/της προτιμήσεις στο παρακάτω σχήμα ως εξής:
 - Στην πλώρη του καραβιού να σημειώσετε τα διηγήματα που σας άρεσαν περισσότερο.
 - Στην πρύμνη του αυτά που σας άρεσαν λιγότερο.
 - Στα πανιά του να διαλέξετε και να σημειώσετε εκείνο το διήγημα, που σας γέννησε θετικά συναισθήματα.

Να ονομάσετε το καραβάκι σας με έναν από τους τίτλους των διηγημάτων της συλλογής (αυτόν που σας έκανε εντύπωση).

2. Να αιτιολογήσετε στα παρακάτω κενά τις προτιμήσεις σας.

– Περισσότερο μού άρεσε το διήγημα

....., επειδή

.....

– Λιγότερο μού άρεσε το διήγημα

....., επειδή

.....

– Στο караβάκι μου έδωσα τον τίτλο του διηγήματος

....., επειδή

.....

3. Ποιος από τους/τις ήρωες/ίδες των διηγημάτων ήταν για εσένα:

Περισσότερο συμπαθής:

.....

Αιτιολόγηση:

.....

Αντιπαθής:

.....

Αιτιολόγηση:

.....

4. Ποια εικόνα σχημάτισες για τη θάλασσα και τον κόσμο της (το φυσικό περιβάλλον και τους ναυτικούς), διαβάζοντας τα συγκεκριμένα διηγήματα;

.....

.....

.....

5. Να γράψεις: α) έναν λόγο για τον οποίο θα πρότεινες σε κάποιον/α συνομήλικό/ή σου να διαβάσει τα *Λόγια της πλώρης* και β) έναν για τον οποίο θα μπορούσε, κατά τη γνώμη σου, εκείνος/η να επιλέξει να διαβάσει κάποιο άλλο έργο.

.....

.....

.....

β) Τι θα έλεγες σε έναν/μία συμμαθητή/τρια σου, που δήλωσε στην ολομέλεια ότι δεν του/της άρεσε το συγκεκριμένο έργο;

.....

Δραστηριότητες και δράσεις (επιλέγονται κάποιες από αυτές, με βάση τον χρόνο και τα ενδιαφέροντα των μαθητών/τριών)

– Μοιράζονται δύο ομάδες καρτών, μία με ονόματα ηρώων και μία με χαρακτηριστικά γνωρίσματα και ιδιαίτερους χαρακτήρες από αυτά/αυτούς, που γνώρισαν οι μαθητές/τριες στα διηγήματα της συλλογής. Οι μαθητές/τριες ταιριάζουν μεταξύ τους τις κάρτες (ταίριασμα ηρώων-χαρακτήρων).

– Οι ερωτήσεις, που προαναφέρονται ανά διδακτικό δίωρο, μπορούν να δοθούν και σε κάρτες τις οποίες διαβάζουν και απαντούν τα παιδιά, αφού χωριστούν σε ομάδες των 4 μελών. Τα παιδιά κάθε ομάδας εργάζονται ανά δύο, διαβάζουν τις ερωτήσεις και ζητούν από τα άλλα δύο μέλη της ομάδας τους να απαντήσουν. Στη συνέχεια, αλλάζουν ενδο-ομαδικά ρόλους ως προς το ποιο μέλος ερωτά και ποιο μέλος απαντά και, στο τέλος, η κάθε ομάδα ανακοινώνει στην ολομέλεια όλες τις δοθείσες απαντήσεις. Ακολουθεί συζήτηση και διατύπωση γενικών συμπερασμάτων.

– Ένα μεγάλο χαρτόνι αναρτάται στον τοίχο και τα παιδιά γράφουν τα βασικά επεισόδια από ένα διήγημα της συλλογής σε κάρτες. Τις κάρτες αυτές τα παιδιά τις κρεμούν στην κατάλληλη θέση πάνω στο χαρτόνι, προκειμένου να έχουν οπτική απεικόνιση της εξέλιξης των γεγονότων στο διήγημα που επέλεξαν.

– Τα παιδιά δημιουργούν κάρτες με αποσπάσματα ή εικόνες των διηγημάτων που τους άρεσαν περισσότερο. Στη συνέχεια, θα αποστείλουν τις κάρτες αυτές σε άλλα σχολεία. Έτσι, πραγματοποιείται ανταλλαγή μηνυμάτων και απόψεων για τους διάφορους χαρακτήρες, για τον τρόπο γραφής του συγγραφέα της συλλογής κ.ά. Επίσης, οι μαθητές/τριες ενός σχολείου μπορούν να επικοινωνούν με τους/τις μαθητές/τριες των τόπων που αναφέρονται στα έργα και να ανταλλάσσουν πληροφορίες και φωτογραφίες.

– Σε ένα κουτί υπάρχουν χαρτάκια στα οποία σημειώνονται οι αριθμοί 1-20 (όσα και τα διηγήματα της συλλογής *Λόγια της πλώρης*). Οι μαθητές/τριες διαλέγουν στην τύχη έναν αριθμό και καθένας/καθεμία διηγείται στην ολομέλεια την περίληψη του διηγήματος που αντιστοιχεί στον αριθμό που έχουν στη διάθεσή τους. Εάν ο αριθμός των μαθητών/τριών είναι μεγαλύτερος του 20, επαναλαμβάνεται η διαδικασία μέχρι να συμμετάσχουν όλα τα παιδιά της τάξης.

– Οι μαθητές/τριες μπορούν να κατασκευάσουν το δικό τους παιγνίδι γνώσεων (σε μια δωρεάν διαδικτυακή πλατφόρμα εκπαιδευτικών παιχνιδιών για τη διεξαγωγή διαδραστικών κουίζ/παιγνιδιών) π.χ. ένα kahoot με ερωτήσεις για την ανακεφαλαίωση της συλλογής διηγημάτων *Λόγια της πλώρης*.

– Κατασκευάζεται μία αφίσα με ζωγραφισμένα τα καράβια που αναφέρονται στα *Λόγια της πλώρης*. Να γίνουν αντικείμενο μελέτης και συζήτησης τα ονόματα και τα είδη των καραβιών της εποχής εκείνης.

- Ο Καρκαβίτσας συνήθιζε να δημιουργεί λέξεις. Να εντοπίσουν οι μαθητές/τριες ασυνήθιστες λέξεις και να δώσουν τη σημασία τους. Μπορούν, επίσης, να κατασκευάσουν το δικό τους γλωσσάρι.
- Να δημιουργηθεί ένα βιβλίο με τα σημαντικά θέματα της συλλογής, στις σελίδες του οποίου θα εκφράζονται, επίσης, οι απόψεις των μαθητών/τριών για τα συγκεκριμένα θέματα.
- Μπορεί να δημιουργηθεί και ένα «Φύλλο αναμνήσεων», με τις εντυπώσεις και τα συναισθήματα των μαθητών/τριών από την επαφή τους με τη συλλογή *Λόγια της πλώρης*.
- Συνδέεται το περιεχόμενο ενός γεγονότος από αυτά που έχουν εντοπιστεί στη συλλογή διηγημάτων *Λόγια της πλώρης* με κάποιο επίκαιρο γεγονός.
- Εφαρμόζεται η θεατρική τεχνική «Παγωμένες εικόνες», με αφορμή κάποια σκηνή από τα διηγήματα που έγιναν αντικείμενο μελέτης.
- Δημιουργείται ένα σενάριο με τα διαθέσιμα και εγκεκριμένα λογισμικά και διαδικτυακά εργαλεία, εμπνευσμένο από ένα διήγημα της συλλογής, στο οποίο θα πρωταγωνιστούν οι μαθητές/τριες της τάξης. Να μοιραστούν τα παιδιά, μεταξύ τους, τους λόγους για τους οποίους επέλεξαν το συγκεκριμένο διήγημα.
- Πραγματοποιείται από τους μαθητές/τριες μία συνέντευξη με έναν ήρωα από τα διηγήματα του Α. Καρκαβίτσα ή και με τον ίδιο τον συγγραφέα. Ποιες ερωτήσεις θα έθεταν στον/στη φανταστικό/ή συνεντευξιαζόμενο/η;
- Εμπνέονται από τα διηγήματα οι μαθητές/τριες και γράφουν ένα δικό τους ποίημα (τουλάχιστον 8 στίχων), το οποίο θα αποδίδει τα συναισθήματα που ένιωσαν, διαβάζοντας τη συλλογή *Λόγια της πλώρης*. Μπορούν να χρησιμοποιήσουν, αν θέλουν, και ομοιοκαταληξία.

ΥΛΙΚΟ ΠΡΟΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ

✓ Μπορεί να αξιοποιηθεί με ανάγνωση και ταυτόχρονη προβολή στον διαδραστικό πίνακα η παρακάτω Εισαγωγή του έργου, καταγεγραμμένη από τον ίδιο τον Α. Καρκαβίτσα.

Για να διευκολυνθούν οι μαθητές/τριες με αδυναμίες να κατανοήσουν τα ζητούμενα, στο παρακάτω κείμενο υπογραμμίζονται, ενδεικτικά, λέξεις - κλειδιά. Προφανώς, για ψυχοπαιδαγωγικούς λόγους και για να επιτυγχάνονται οι προκαθορισμένοι στόχοι της διαφοροποιημένης/συμπεριληπτικής εκπαίδευσης, οποιοδήποτε υλικό διανέμεται στην τάξη θα είναι στη διάθεση όλων των μαθητών/τριών, ανεξαρτήτως του εάν κάποιοι/ες μπορούν ή όχι να το χρησιμοποιήσουν.

ΣΤΗ ΣΕΒΑΣΤΗ ΣΚΙΑ ΤΟΥ ΧΑΡΙΔΗΜΟΥ ΑΠΟΣΤΟΛΙΔΗ

Η θάλασσα για μένα ήταν κλειστή και άφωνη. Δεν μιλούν και δεν ανοίγουν των θησαυρών οι βιδερόπορτες παρά σ' εκείνους που έχουν το μυστικό τετράφυλλο της ερεύνης και της επιμονής. Εσύ άγνωστόν σου και ξένον μ' επήρες από το χέρι, μαζί της

μ' εγνώρισες· άνοιξες εμπρός στα μάτια μου την πύλη δεύτερου κόσμου και μου είπες: ζωγράφισε! Τον είδα, τον αγάπησα, τον εσυμπόνεσα. Τρία χρόνια εχάρηκα με τις φτωχικές χαρές του, ετρόμαξα τους μεγάλους κινδύνους του, εθαύμασα την αυταπάρνησι και την υπομονή του, άκουσα τους μύθους και τους θρύλους του. Τώρα βούλομαι να κάμω το θέλημά σου. Σον ποντοπλάνητο ναύτη, θάλασσα την ανήσυχη και την Μοίρα, αόρατη και όμως πραγματική και παντοδύναμη, πάσχω να τους σμίζω στο βιβλίο μου μέσα όπως είνε αχώριστοι και στο ταξιδιάρικο ξύλο. Ποιος θα ειπή πως επέτυχα; Βέβαια όχι εγώ. Δεν έχω στην πυξίδα μου χρώματα τόσα όσα χρειάζονται για τον θαυμαστόν πίνακα. Και το γνωρίζω. Όμως κ' έτσι παρακαλώ να το δεχθής, λαμπάδα ταπεινή κ' ευγνώμονη στη σεβαστή μνήμη σου.

Πηγές: *Λόγια της Πλώρης: Θαλασσινά διηγήματα*/Α. Καρκαβίτσα. Τυπογραφείον της Εστίας, <https://anemi.lib.uoc.gr>, σ. 7, https://anemi.lib.uoc.gr/php/pdf_pager.php?filename=%2Fvar%2Fwww%2Fanemi-portal%2Fmetadata%2F8%2Ff%2F4%2Fattached-metadata-141-0000134%2F75498.pdf&rec=%2Fmetadata%2F8%2Ff%2F4%2Fmetadata-141-0000134.tkl&do=75498.pdf&width=312&height=470&pagestart=1&maxpage=680&lang=el&pageno=7&pagenotop=7&pagenobottom=6 (πολυτονικό) και *Λόγια της πλώρης: Θαλασσινά διηγήματα by Andreas Karkavitsas* Το e-book δημιουργήθηκε από The Project Gutenberg EBook of *Words from the Prow*, by Andreas Karkavitsas, April 2, 2010 Produced by Sophia Canoni (μονοτονικό).

- ✓ Κατά τον Κωστή Παλαμά, έξι είναι τα καλύτερα διηγήματα του Καρκαβίτσα: «Η Θάλασσα», «Βιοπαλαιστής», «Η Καπετάνισσα», «Κακοσημαδιά», «Ναυάγια», «Το γιούσουρι» (Παπαδημητρακόπουλος: 2004).

Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη που καταγράφεται παραπάνω. Να αιτιολογήσετε την απάντηση που θα δώσετε.

✓ ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΓΙΑ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

1. Αξιοποίηση δημοσίευσης για τη σχέση των Ελλήνων με τη θάλασσα: 150 χρόνια ναυτοσύνη (<https://www.tovima.gr/print/vimagazino/150-xronia-crnaytosyni/>, στο ένθετο περιοδικό του «Βήματος της Κυριακής» *BHMAgazino*). Η συναρπαστική ιστορία των Ελλήνων στον διεθνή ναυτιλιακό χώρο, όπως την παρουσιάζει το διαδικτυακό μουσείο Greek Shipping Miracle από τον ιστορικό της ναυτιλίας Γιώργο Μ. Φουστάνο.
2. «Άφθονα είναι τα λαογραφικά στοιχεία σε όλα τα διηγήματα: παραμύθια, παραδόσεις, δημοτικά τραγούδια, ήθη, έθιμα, λαϊκές γιορτές, δεισιδαιμονίες, μάγια και πολλά άλλα. Ο Καρκαβίτσας αναπλάθει λογοτεχνικά το εθνικό παραδοσιακό υλικό, ιδιαίτερα από την περιοχή της λαϊκής παράδοσης».

(Μπαλούμης: 1999, 97). Λαμβάνοντας υπόψη το παράθεμα, να αναπτύξετε σε 100-150 λέξεις τη δική σας άποψη για το έργο του Καρκαβίτσα.

3. Στα διηγήματα του Καρκαβίτσα που μελέτησες αναφέρονται διάφοροι τύποι καραβιών της εποχής εκείνης. Αφού περιηγηθείς στις σελίδες του παρακάτω ιστότοπου, να ζωγραφίσεις το καράβι με το οποίο θα ήθελες εσύ να ταξιδέψεις στο Αιγαίο. ([Υδρα – Σπέτσες – Ψαρά - mastrantonis-istiofora.gr](http://ydra-spetses-psara-mastrantonis-istiofora.gr))

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΔΙΚΤΥΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία

Βαρελάς Λάμπρος, *Κόντρα στο ρεύμα: Ο Ανδρέας Καρκαβίτσας και οι ρήξεις του με τη νεοελληνική κοινωνία και τις αναμονές του αναγνωστικού κοινού* [2015] [Ε' Ευρωπαϊκό Συνέδριο της Ευρωπαϊκής Εταιρείας Νεοελληνικών Σπουδών - Συνέχειες, ασυνέχειες, ρήξεις στον ελληνικό κόσμο (1204-2014): οικονομία, κοινωνία, ιστορία, λογοτεχνία, Θεσσαλονίκη - Ελλάδα, 02/10/2014-05/10/2014] [IKEECONF-2018-126] Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου.

Γκόβας Νίκος, *Για ένα δημιουργικό νεανικό θέατρο. Ασκήσεις, παιχνίδια, τεχνικές*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.

Ekman Paul et al., *Basic Emotions*, Book Editor(s): Tim Dalgleish, Mick J. Power, First published: 25 February 1999.

Κωνής Πολύβιος, *Ανδρέας Καρκαβίτσας, Λόγια της πλώρης*, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Α' Ενιαίου Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Λευκωσία 2017.

Μπαλούμης Επαμεινώνδας, *Ηθογραφικό διήγημα. Κοινωνικοϊστορική προσέγγιση. Καρκαβίτσας, Παπαδιαμάντης, Πολυλάς*, εκδ. Μπούρας, Αθήνα 1990, 53-151, στο: Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Α' Ενιαίου Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Λευκωσία 2017.

Μπαλούμης Επαμεινώνδας, *Ανδρέας Καρκαβίτσας ο ανατόμος της λαϊκής κοινότητας*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1999.

Παλαμάς Κωστής, *Άπαντα*, εκδ. Μπίρης, Αθήνα 1962, τ. 2, 163-178, τ. 16, 85-88, τ. 10, 324-327 στο: Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Α' Ενιαίου Λυκείου, Υπουργείο Παιδείας και Πολιτισμού Κύπρου, Βιβλίο Εκπαιδευτικού, Λευκωσία 2017.

Παπαδημητράκοπουλος Ηλίας, *Ανδρέας Καρκαβίτσας: Αναφορές στη Ζωή και το Έργο του*, Αθήνα, εκδ. Σαββάλας, 2004.

Πολίτης Λίνος, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. ΜΙΕΤ, Αθήνα 2014.

Πολίτης Γ. Νικόλαος, *Παραδόσεις: Μελέται περί του Βίου και της Γλώσσης του Ελληνικού Λαού*, τ. Α-Β, εκδ. Πελεκάνος, Αθήνα 1994.

Δικτυογραφία

https://www.ebooks.edu.gr/ebooks/v/pdf/8547/5559/21-0228_Logia-tis-Ploris_A-Gymnasiou/ (Ανδρέας Καρκαβίτσας, *Λόγια της Πλώρης*, Λογοτεχνία Α' Γυμνασίου, Υπουργείο Παιδείας, Θρησκευμάτων και Αθλητισμού, Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής, ΙΤΥΕ «Διόφαντος», Ομάδα εργασίας: Γιαννίκας Αθανάσιος, Βαρτζιώτη Βασιλική, Δούμα Ελπίδα, Καραγιάννη Σοφία, Λαμπροπούλου Ελένη, Μπίστα Πολυξένη, Τουρίμπαμπα Αγλαΐα, ΠΕ02).

<http://proteas.greek-language.gr/> (Πρωτεύας: εκπαιδευτικά σενάρια για τα γλωσσικά μαθήματα, Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας)

4. Η διδασκαλία της Λογοτεχνίας και η Φιλαναγνωσία

Στη φιλαναγνωσία συμβάλλουν τόσο η ένταξη του μέρους στο όλον και η θεσμοθέτηση της διδασκαλίας ενός ολόκληρου έργου όσο και οι ψηφιακές δραστηριότητες. Συχνά η φιλαναγνωσία συνδέεται και με τη δημιουργική γραφή, ορολογία των τελευταίων ετών, αν και δημιουργική είναι κάθε γραφή, ακόμα από τα πρώτα γράμματα που μαθαίνει ο κάθε άνθρωπος. Μέσα από τη γραφή πιστοποιείται η ύπαρξη, όπως γράφει και ο Ζαν Πολ Σαρτρ: «Γεννήθηκα απ' το γράψιμο. [...] Γράφοντας, υπήρχα, διέφευγα απ' τους μεγάλους» (Σαρτρ, *Οι Λέξεις*, Βραβείο Νόμπελ, μτφρ. Κ. Σταματίου, εκδ. Αρσενίδης, χ.χ. σ. 171).

Η ανάγνωση λογοτεχνικών έργων δεν είναι απλή υπόθεση, αλλά για να προκύψει η κατανόηση απαιτείται δεύτερη και τρίτη μελέτη. Συγχρόνως, με την αναγνωστική άσκηση, μικροί και μεγάλοι, μαθαίνουν πώς να διαβάζουν καλύτερα και πού να εστιάζουν, χωρίς τον φόβο του λάθους. Σημαντικό στοιχείο είναι και ο δεσμός του ανθρώπου με τα βιβλία που διαβάζει ή με κάποια είδη βιβλίων που του αρέσουν περισσότερο. Επίσης, και το υλικό μέρος της λογοτεχνίας (το βιβλίο) μπορεί να προκαλέσει συναισθηματικό δεσμό στον/στην αναγνώστη/τρια του και, σταδιακά, να τον/τη διαμορφώσει σε φιλαναγνώστη/τρια διά βίου ή επιλεκτικό/κή αναγνώστη/τρια, για κάποια βιβλία που τον/τη «σημάδεψαν», θετικά, από την εφηβική ηλικία.

Η φιλαναγνωσία και η καλλιέργειά της στο δημοτικό και το γυμνάσιο έχει μεγάλη απήχηση στην ψυχολογία των μικρών και μεγάλων μαθητών/τριών. Σήμερα, συχνό φαινόμενο είναι και η μελέτη λογοτεχνικών έργων σε Λέσχες Ανάγνωσης, που σημαίνει ότι η λογοτεχνία δεν είναι απλά μάθηση, αλλά και ψυχαγωγική υπόθεση διά βίου. Είναι φανερό ότι η επαφή μας με τη λογοτεχνία αρχίζει από την προφορική αφήγηση των παραμυθιών και των διάφορων ιστοριών στη νηπιακή ηλικία. Τα παιδιά, με τα πρώτα τους γράμματα και διαβάσματα συνειδητοποιούν τη δύναμη της ανάγνωσης και του βιβλίου. Αυτό σημαίνει ότι, αν το περιβάλλον (οικογένεια, σχολείο, ευρύτερο περιβάλλον) έχει βιβλία και προτρέπει στην ανάγνωση, τότε θα γίνουν και τα παιδιά φιλαναγνώστες/στριες διά βίου. Η καλύτερη βόλτα για ένα παιδί, ήδη από την προσχολική ηλικία, πολύ περισσότερο στο δημοτικό και το γυμνάσιο, είναι η επίσκεψη σε εκθέσεις βιβλίων ή σε βιβλιοθήκες. Εκεί, θα δει βιβλία και, κυρίως, θα ανοίξει κάποια, αποκτώντας με την αφή την αίσθηση του βιβλίου.

Συνεπώς, η ανάγνωση στα πρώτα χρόνια της ζωής μας γίνεται για ευχαρίστηση (παραμύθια), αργότερα στο σχολείο διαβάζουμε τα κείμενα ως μάθημα και από αυτή την ανάγνωση οφείλουμε ως διδάσκοντες/ουσες στο γυμνάσιο να καλλιεργήσουμε την ανάγνωση στους/στις μαθητές/τριες διά βίου. Έτσι, η εμπειρία τους πολλαπλασιάζεται, είναι σαν να έχουν ζήσει έμμεσα – μέσα από τη λογοτεχνία – άπειρες ζωές, με εμπειρίες θετικές, ως παραδείγματα προς μίμηση ή αρνητικές, ως αντιπαραδείγματα προς αποφυγή. Μπορεί ακόμα η μελέτη της λογοτεχνίας, στη φορτισμένη εφηβεία, να τους ανακουφίσει σε θέματα που τους/τις απασχολούν και να «ανοίξει» η ανάγνωσή της τον «εσωτερικό νου», κάτι πολύ σημαντικό τόσο για τους/τις μαθητές/τριες όσο και για κάθε άνθρωπο. Ας προστεθεί ότι η μελέτη της λογοτεχνίας δε μεταβιβάζει μόνο κουλτούρα και πολιτισμό, αλλά συμβάλλει και στη συλλογιστική διαδικασία και την κριτική στάση των αναγνωστών/τριών της.

Το οπτικό υλικό των βιβλίων, που υπάρχει στα Ανθολόγια και τα Ψηφιακά Μαθησιακά Αντικείμενα (ΨΜΑ), μπορεί να εξάψει τη φαντασία των μαθητών/τριών με τα γκράφικς και τα γκράφικ νόβελς (graphics, graphic novels). Βέβαια, η ανάγνωση είναι και έξη, την οποία οφείλουμε να καλλιεργούμε, διότι εκείνο που θα θυμούνται, αργότερα, από το σχολείο οι μαθητές/τριες, είναι αν έπαιζαν σε θεατρικό έργο, αν έγραψαν το πρώτο τους ποίημα ή διήγημα, αν οργάνωσαν μια λογοτεχνική βραδιά κ.ά. Επιπλέον, η τεχνολογία, που έχει μπει στα σχολεία, πρέπει να αξιοποιείται όχι εξαντλητικά, αλλά συμπληρωματικά.

Θεωρούμε ότι, παρατηρώντας και αποκωδικοποιώντας οι μαθητές/τριες το λογοτεχνικό κείμενο με την πολυσημία του: εικόνες, σκίτσα, λεκτικά και οπτικά μηνύματα (κώδικες επικοινωνίας), graphics και ό,τι άλλο τα πλαισιώνει, ασκούνται στο ξεκλείδωμα του λογοτεχνικού κειμένου, στο τι κείται κάτω από την επιφάνειά του και ανακαλύπτουν την ομορφιά του. Επίσης, μπορεί να επιτευχθεί, σιγά-σιγά, και η διεύρυνση της οπτικής τους, η απόλαυση και η ψυχαγωγία. μέσα από την ποιητική, θεατρική και την πεζογραφική γλώσσα των ανθολογούμενων κειμένων. Η αξιοποίηση της τεχνολογίας θα συμβάλει καίρια τόσο στην ένταξη του μέρους στο όλον και τη μελέτη ολόκληρων έργων, όσο και στην καλλιέργεια της φιλιαναγνωσίας.

Τέλος, η επιβράβευση των μαθητών/τριών από τους/τις εκπαιδευτικούς και από την οικογένεια για δημιουργικές δραστηριότητες ή για μελέτες λογοτεχνικών έργων, μπορεί να αποτελέσει κίνητρο για τη φιλιαναγνωσία.

Υπάρχει στις μέρες μας πλούσια βιβλιογραφία για την ενημέρωση του/της εκπαιδευτικού. Είναι γνωστό ότι ο χώρος της λογοτεχνίας είναι ελεύθερος και δημοκρατικός, αποδέχεται τη διαφορετικότητα και όλους/όλες όσοι/όσες εργάζονται για τη συμπερίληψη ανθρωπιάς. Αυτό επισημαίνεται, πολύ εύστοχα, και από τον Bruner Jerome (Bruner: 2004), ο οποίος γράφει: «η Λογοτεχνία είναι ένα όργανο ελευθερίας, εκλέπτυνσης, φαντασίας και λογικής».

Μια σπουδαία αφήγηση είναι πρόκληση για ανακάλυψη του όποιου προβλήματος είτε στις σχέσεις των ανθρώπων είτε σε θέματα περιβάλλοντος, οπότε υπερβαίνει αυτό που λέμε «σχολικό μάθημα» και μπορεί η μελέτη της λογοτεχνίας -ακόμα και η σχολική- να γίνει πρόκληση και προ-στάδιο φιλιαναγνωσίας διά βίου.

Επισημαίνεται ότι δεν είναι τυχαίο που υπάρχουν αφηγήσεις με περιεχόμενο: *ιστορικό, μυθοπλαστικό, ρεαλιστικό, με ύφος ρητορικό, επικό, κωμικό, δραματικό κ.ά.*, οπότε, ανάλογα με τις επιθυμίες τους οι μαθητές/τριες αναγνώστες/τριες -αργότερα ως ενήλικα άτομα, μπορούν να επιλέξουν το είδος της αφήγησης και να ταξιδέψουν μέσα από τον χώρο της λογοτεχνίας. Η αφήγηση, ως γνωστόν, είναι μια εξιστόρηση προσδοκιών, που λοξοδρόμησαν ή που απόκτησαν βάθος, σε άλλες κοινωνίες με τις αναδρομές στο παρελθόν. Οι αφηγήσεις έχουν, συχνά, κοινωνικές και πολιτιστικές αλληλεπιδράσεις, ένα στοιχείο σημαντικό για κάθε αναγνώστη και αναγνώστρια.

Μέσα από τα πολλά λογοτεχνικά κείμενα -κλασικά και σύγχρονα- παρατηρούμε ότι οι αφηγήσεις προσαρμόζονται στην εποχή την οποία αντανakλούν, εστιάζοντας σε κάποια στοιχεία πιο δυνατά από κάποια άλλα ή μεγεθύνοντάς τα για να προβληθούν καλύτερα. Γενικά, με την αφήγηση όσοι/ες γράφουν ή μελετούν λογοτεχνία δημιουργούν και επαναδημιουργούν τον εαυτό τους ή τις κοινωνίες, καθώς ο εαυτός τους είναι ένα προϊόν της αφήγησής τους και της οπτικής τους. Η ίδια η κοινωνική ζωή

δεν θα είχε αποκτήσει ουσία σε κάθε της πτυχή χωρίς τις αφηγήσεις των λογοτεχνικών έργων, όπου βρίσκουν θέση επιστήμονες και στοχαστές, ζωγράφοι, μουσικοί και όλες οι Τέχνες και οι Επιστήμες. Όλα αυτά τα στοιχεία συμβάλλουν και συγκροτούν τον πολιτισμό, ο οποίος συνέχει τις κοινωνίες και την κοινωνική ζωή.

Αξίζει να προστεθεί ότι στο *Ανθολόγιο* γίνεται λόγος **για εξερεύνηση και αυτογνωσία, για κοινωνικές και οικογενειακές σχέσεις, για αγάπη, για την αποδοχή του Άλλου και τον αλτρουισμό, για τη φαντασία, την περιπέτεια και το παιχνίδι, για την εφηβεία, τους ήρωες και τις ηρωίδες, για το περιβάλλον κ.ά.**, θέματα σημαντικά, στα οποία μπορεί η λογοτεχνία να συμβάλλει σε κάθε εποχή και γενιά με τον τρόπο που μόνον αυτή καταφέρνει, μέσα από αντίστοιχα λογοτεχνικά κείμενα και τη δική της ξεχωριστή γλώσσα. Ακόμα και τα επιστημονικά βιβλία, πολλοί δημιουργοί, επιδιώκουν να τα παρουσιάσουν πιο κατανοητά και εκλαϊκευμένα, μέσα από τη λογοτεχνία και την επιστημονική φαντασία (*Ο κόσμος της Σοφίας, Μιλώντας στην Άννα για τα μαθηματικά, Η πόρτα με τις τρεις κλειδαριές* κ.ά.). Έτσι, διευρύνεται ο ορίζοντας καθενός και καθεμιάς αναγνώστη και αναγνώστριας, οπότε αυτός/ή κατανοεί καλύτερα τον κόσμο με τους αγώνες και τις αγωνίες του και συγκροτεί καλύτερα την ταυτότητά του, χωρίς παρωπίδες. Όλα αυτά απασχολούν τη λογοτεχνική δημιουργία, που έχει στο επίκεντρο τον άνθρωπο και την αρμονική συνύπαρξή του με άλλους ανθρώπους και λαούς.

Μάλιστα, η επινόηση τους δύο τελευταίους αιώνες της λέξης «κουλτούρα», ως υποσύνολο της λέξης «πολιτισμός», βρίσκεται σε διαλεκτική σχέση με ήθη και έθιμα κάθε λαού και με εναλλακτικές αφηγήσεις για το τι είναι ο εαυτός ή τι θα μπορούσε να είναι ο κάθε εαυτός και ο κάθε άλλος. Στην ελληνική γλώσσα, η λέξη «πολιτισμός» είναι ευρύτατη νοηματικά και εμπεριέχει αυτό που λέμε «παιδεία», η οποία υπερβαίνει την κουλτούρα και αναφέρεται τόσο σε τοπικά και εθνικά χαρακτηριστικά, όσο και σε αξίες και αντιλήψεις πανανθρώπινες. Η παιδεία ενός ανθρώπου δεν καταδεικνύεται, γενικά, από τις μελέτες του, αλλά από το αν αυτές έχουν επιδράσει στη σφυρηλάτηση ενός ξεχωριστού και καλού χαρακτήρα, με αξιακό περιεχόμενο.

Τέλος, η αφήγηση είναι μια βαθύτατα λαϊκή τέχνη, από τα παραμύθια, τους μύθους, τις παροιμίες και τις επόμενες αφηγήσεις για όλες τις ηλικίες, η οποία γίνεται υπαρξιακή ανάγκη, καθώς αναφέρεται σε κοινές πεποιθήσεις γύρω από τη φύση των ανθρώπων και του κόσμου. Διότι η αφήγηση είναι πολύ σοβαρή υπόθεση στη ζωή μας και αυτή προσφέρεται –πέρα από τον προφορικό λόγο– κυρίως, με τον γραπτό, μέσα από τη λογοτεχνία.

Με τα λογοτεχνικά κείμενα και με την προώθηση της φιλαναγνωσίας διά βίου, μπορούμε να ανοίξουμε δρόμους καλούς και εύ-πλοους στις νέες γενιές, αρχίζοντας και από τα *Ανθολόγια Λογοτεχνικών Κειμένων*. Είναι καιρός η λογοτεχνία από μάθημα και μάθηση να γίνει ανάγνωσμα ψυχαγωγικό και ενδυναμωτικό της αυτογνωσίας, της αυτοπεποίθησης και της ελεύθερης και δημοκρατικής προσωπικότητας των μαθητών και μαθητριών.

5. Η αξιοποίηση των ψηφιακών τεχνολογιών στην εκπαίδευση και στα νέα *Ανθολόγια*

Οι Τεχνολογίες της Πληροφορίας και της Επικοινωνίας (ΤΠΕ) κατέχουν προνομιακή θέση σε ζωτικούς χώρους του κοινωνικού γίνεσθαι, ενώ έχουν ήδη ανοίξει παγκοσμίως νέους ορίζοντες στις υπηρεσίες της εκπαίδευσης, της ακαδημαϊκής έρευνας κλπ. Οι σύγχρονες ψηφιακές τεχνολογίες γίνονται ο συνεκτικός ιστός μιας προσωπικής επικοινωνίας με την παγκόσμια κοινότητα και της πραγματικής/υπαρκτής πραγματικότητας με την αντίστοιχη ψηφιακή/εικονική.

Προφανώς, είναι θετικό στοιχείο να διαθέτει κάθε μαθητής/τρια προσωπική βοήθεια, μέσω του υπολογιστή. Το ίδιο θετικό είναι και να χρησιμοποιούνται οι ψηφιακές τεχνολογίες ως μέσον δημιουργικής ενασχόλησης και μάθησης, ιδιαίτερα από τους/τις μαθητές και μαθήτριες με αναπηρία π.χ. χρήση συστήματος Braille στην οθόνη, πληκτρολόγιο, συνθεσάιζερ ομιλίας.

Με βάση το Π.Σ. και για την καλύτερη μελέτη των *Ανθολογιών*, επισημαίνεται ότι είναι σημαντικός ο ρόλος της ανάγνωσης από τους/τις μαθητές/τριες ως αναγνώστες/τριες, ακόμα και για όσους και όσες έχουν ανάγκη από τη διαφοροποιημένη διδακτική προσέγγιση.

Διαπραγματεύσιμο, επομένως, είναι το πώς η χρήση των ΤΠΕ μπορεί να έχει μόνο θετικά αποτελέσματα τόσο μεσοπρόθεσμα όσο και μακροπρόθεσμα για την εκπαίδευση. Γίνεται εμφανές ότι για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας στην Α' Γυμνασίου, οι νέες τεχνολογίες αξιοποιούνται τόσο στα ανθολογημένα κείμενα όσο και στο επιπλέον δοσμένο ψηφιακό υλικό. Στην περίπτωση αυτή, τα Ψηφιακά Αντικείμενα γίνονται Μαθησιακά (ΨΜΑ), τα οποία συμβάλλουν π.χ. στην κατανόηση δύσκολων εννοιών, όρων ή και απαιτητικού λεξιλογίου. Επίσης, συνδέουν τα κείμενα διακαλλιτεχνικά και διακειμενικά με άλλα κείμενα, με πίνακες, με comics, με graphic novels, που συντελούν στην εμπέδωση της γνώσης με ευχάριστο και λειτουργικό τρόπο. Οι ενδιαφέρουσες εκπαιδευτικές εφαρμογές, οι οποίες εμπεριέχονται τόσο στα *Ανθολόγια* όσο και στο συμπληρωματικό υλικό (ΨΜΑ), στηρίζονται στο διαδίκτυο, ενώ επιτρέπουν σε όλους και όλες τους/τις μαθητές/τριες αφενός να συμμετέχουν σε αναγνωστικές και ακουστικές δράσεις και αφετέρου να ασκούνται σε δημιουργικές μαθησιακές δραστηριότητες (ατομικά ή και ομαδοσυνεργατικά). Υπάρχει, λοιπόν, ένα μαγικό σημείο στο οποίο μπορούν να συναντηθούν όλα τα θετικά αποτελέσματα αφενός από τη μελέτη και τη διδακτική προσέγγιση των *Ανθολογιών* και αφετέρου από τη χρήση των εξελισσόμενων ψηφιακών τεχνολογιών.

Είναι, πλέον, γεγονός ότι με την αξιοποίηση των ΤΠΕ ενθαρρύνονται οι μαθητές/τριες στην αναλυτική και στη συνθετική σκέψη, στη χρήση μεταγνωστικών διαδικασιών, στην απόκτηση αυτοπεποίθησης, στην καλλιέργεια δεξιοτήτων, στην ανάληψη κοινής δράσης, αλλά και στην εμπέδωση αξιών και ιδανικών. Με τις νέες τεχνολογίες είναι ολοφάνερο ότι δημιουργείται περιβάλλον διερεύνησης και πειραματισμού και ότι ευνοείται η ενίσχυση του συμμετοχικού, συνεργατικού και συλλογικού χαρακτήρα της μάθησης. Με αυτόν τον τρόπο, παρέχονται χώρος, χρόνος

και σχέδιο δράσης για εφαρμογή προγραμμάτων, που αφορούν την ενισχυτική διδασκαλία, την πρόσθετη διδακτική στήριξη κλπ.

Πολύ σημαντική είναι, επίσης, η προσφορά της τεχνολογίας στον πολιτισμικό χώρο, καθώς η ψηφιακή τεκμηρίωσή του (μνημεία, συλλογές σε μουσεία, αρχαιολογικοί χώροι, ιστορικά έγγραφα, αρχεία κ.ά.) μπορεί να αξιοποιηθεί και για την πραγματοποίηση διαφόρων εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δραστηριοτήτων. Όπως είναι εύλογο, το ίδιο ισχύει και για τη διδασκαλία λογοτεχνικών κειμένων, καθώς αυτά είναι φορείς πολιτισμού και διδάσκονται σε όλα τα σχολεία στην Ελλάδα και στις Ελληνόγλωσσες Μονάδες στο εξωτερικό. Ως εκ τούτου, οι ΤΠΕ μπορούν να συμβάλλουν και στην καλλιέργεια και προώθηση της ελληνικής γλώσσας και του ελληνικού πολιτισμού, προετοιμάζοντας κατάλληλα τους/τις μαθητές/τριες-πολίτες του 21ου αιώνα.

Κάποιοι, βεβαίως ανησυχούν για την αλλαγή π.χ. στη χρήση των έντυπων βιβλίων από τα e-books κλπ., επειδή φοβούνται ότι ίσως αυτά θα υποβαθμίσουν την ανάγνωση των έντυπων βιβλίων. Και εδώ, στόχος είναι να ληφθούν από το σχολείο τα αναγκαία μέτρα, ώστε να μην καταστρατηγηθεί η αναγνωστική δεξιότητα των μαθητών/τριών στο έντυπο βιβλίο. Προφανώς, απαιτείται μεγάλη προσοχή και στη χρήση της γνωστής Τεχνητής Νοημοσύνης/Artificial Intelligence (AI). Οι τεχνολογίες AI συνεχίζουν να αναπτύσσονται και οι εφαρμογές τους στη λογοτεχνία δημιουργούν προβληματισμούς σχετικά με την πνευματική ιδιοκτησία, το όραμα του συγγραφέα, τη δημιουργικότητα, την ανθρώπινη έκφραση στη δίνη των καιρών κ.ά.

Αξίζει να προστεθεί ότι οι μαθητές/τριες με την αξιοποίηση των ηλεκτρονικών υπολογιστών και της τεχνολογίας μπορούν να μπουν σε έναν κόσμο πολύ μεγάλο και συνάμα γεμάτο εκπλήξεις, άλλοτε ευχάριστες και άλλοτε δυσάρεστες. Είναι σύγχρονο φαινόμενο η εμπλοκή εφήβων (και όχι μόνον) στην ηλεκτρονική βία, καθώς στέλνονται σε κάποιο άλλο άτομο (από π.χ. επιπολαιότητα, ανία ή για αστείο) απειλητικά και υποτιμητικά μηνύματα. Υπάρχουν, όμως, και άτομα που εκφοβίζουν μέσα από το διαδίκτυο με άμεσο στόχο να πληγώσουν και να ταπεινώσουν, συνειδητά, τα θύματά τους. Είναι διέξοδοι σε εφήβους με χαμηλή, συνήθως, αυτοεκτίμηση και δυσκολίες στις κοινωνικές δεξιότητες, με διαταραχές συμπεριφοράς, οι οποίες –σε πολλές περιπτώσεις– συνοδεύονται από αρνητικά συναισθήματα. Συχνά, διαφοροποιείται ακόμα και η έννοια της φιλίας για τους/τις εφήβους και έφηβες, που βρίσκουν διεξόδους όχι πάντα κοινωνικά αποδεκτές. Σε αυτήν την περίπτωση, το μάθημα της Λογοτεχνίας έχει σημαντικό ρόλο να παίξει, ώστε οι τεχνολογίες να είναι μέσον μόνον θετικής επιρροής και καλλιέργειας αξιών, καθώς και αποφυγής κάθε αρνητικής χρήσης τους.

Η καλύτερη προσαρμογή σε αυτόν τον εικονικό κόσμο, με τη συγχρονική/σύγχρονη και ασύγχρονη επικοινωνία, επιτυγχάνεται, επίσης, με τον επαναπροσδιορισμό των σχέσεων μεταξύ διδασκόντων και διδασκομένων. Άλλωστε, η διδασκαλία απαιτεί επικοινωνία και ανάπτυξη ανθρώπινων σχέσεων στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας. Οι σχέσεις αυτές να μη στηρίζονται, αποκλειστικά, σε ανταλλαγή πληροφοριών και μεταβίβαση γνώσεων, αλλά να χαρακτηρίζονται από την ανταλλαγή απόψεων, από την έκφραση συναισθημάτων και από διαπολιτισμικές και οικουμενικές αξίες και ιδέες. Επομένως, από αυτήν την άποψη, η τεχνολογία μπορεί να επιδράσει,

θετικά, στις σχέσεις μιας σχολικής μονάδας με μια άλλη, καθώς τα μέλη τους θα μοιράζονται και θα επικοινωνούν για κοινά θέματα. Στόχος είναι να διευκολύνεται, μέσω των ΤΠΕ, η επικοινωνία και ο εποικοδομητικός διάλογος μεταξύ των μελών της εκπαιδευτικής κοινότητας όχι μόνον με εκπαιδευτικούς μίας χώρας (σε πόλεις, νησιά, παραμεθόριες περιοχές κ.ά.), αλλά και με εκπαιδευτικούς άλλων χωρών π.χ. της Ευρωπαϊκής Ένωσης και όχι μόνον.

Τέλος, ο διδάσκων ή η διδάσκουσα μπορεί να εξετάζει και να αξιολογεί απευθείας την απόδοση των μαθητών/τριών και, συγχρόνως, να αυτοαξιολογείται, με την αξιοποίηση των ΤΠΕ. Άρα, οι εκπαιδευτικοί μπορούν να υιοθετήσουν τη χρήση της ψηφιακής τεχνολογίας και των εφαρμογών της, για να πετύχουν τους στόχους τους, προσδίδοντας νέα δυναμική σε προϋπάρχουσες μεθόδους και σε ικανοποίηση νεότερων εκπαιδευτικών αναγκών, εξασφαλίζοντας ότι αυτές δεν είναι ανεφάρμοστες ή αναποτελεσματικές στην πράξη.

6. Επιλογικές σκέψεις: Γλώσσα και Λογοτεχνία, ανάγνωση και αναγνώστης/τρια

Η γλώσσα, ως λόγος, από προφορική έγινε γραπτή για να εξυπηρετήσει τον άνθρωπο. Αυτή η υπαρξιακή ανάγκη της έδωσε ζωή αιώνων και μνήμη. Σε αυτήν και με αυτήν άρχισε να γεννιέται ο πολιτισμός, η ανθρώπινη ιστορία. Η ελληνική γλώσσα, με την επιστράτευση των είκοσι τεσσάρων γραμμάτων της, με τα δίψηφά της και με τη γραμματική των σημείων στίξης της, οργάνωσε τον λόγο της γραφής σε όλα τα επίπεδα, κατέθεσε τη σκέψη οπτικά και φωνητικά, έγινε μνήμη και πολιτισμός, σε αγγεία, σε παπύρους και σε βιβλία. Η γραπτή ελληνική γλώσσα, όπως και κάθε γλώσσα, χρειάζεται τον/την αναγνώστη/τρια ή, στην εποχή μας, τις αναγνωστικές κοινότητες και την ανάγνωσή τους, για να αποκτήσει φωνή το κείμενο ή για να επαναφέρουν τις φωνές των κειμένων και να επικοινωνήσουν με αυτές, χτίζοντας το πολύγλωσσο οικοδόμημα του πολιτισμού. Είναι γνωστό ότι γραφή και ανάγνωση αποτυπώνουν και οικοδομούν τη σκέψη του ανθρώπου και κατ' επέκταση τον ανθρώπινο πολιτισμό. Η γραφή χτίζει την ιστορία του ανθρώπου, ανοίγει οδούς στο τότε, στο τώρα και στο αύριο.

Ο κύκλος, γραφή-ανάγνωση-γραφή, είναι ένας δημιουργικός κύκλος, που αναστηλώνει χαμένες λέξεις, επινοεί νέες και ξαναφτιάχνει τον κόσμο με τα παλίμψηστα των ποικίλων γραφών της ανθρώπινης δραστηριότητας. Η γραφή και η ανάγνωση, ως ατομική και κοινωνική/ομαδική στάση και πράξη, οδηγούν στην κατανόηση του εαυτού μας και του άλλου, διευρύνουν τον πνευματικό μας ορίζοντα, μας κάνουν ευαίσθητους στα προβλήματα του κόσμου, μας ενδυναμώνουν και μας προφυλάσσουν από την α-μνησία, το χάος, την ανυπαρξία. Δεν είναι τυχαίο ότι και ο πρωτόγονος άνθρωπος θέλησε να χαράξει στα σπήλαια, αργότερα στην πέτρα και στο μάρμαρο την ύπαρξή του ή ό,τι τον απασχολούσε. Αυτά έγιναν, τελικά, για όλη την ανθρωπότητα γνώση, αναφορικά με τα πρώτα ανθρώπινα ίχνη και με τις πρώτες μορφές ζωής.

Η γραφή έγινε λογοτεχνία με τα πολλά είδη της (ποίηση, ηρωικό έπος, τραγωδία, ποίηση λυρική, μυθιστορίες και μυθιστορήματα), που, σε συγχρονία και διαχρονία, εμπλουτίζει και ανανεώνει τη γλώσσα, της δίνει μέγεθος και αξίες, αποχρώσεις και προοπτική. Οπότε, μελετώντας τη γλώσσα καλλιεργείται γλωσσικά και ο/η αναγνώστης/τρια.

Ο/Η αναγνώστης/τρια. Ο/Η αναγνώστης/τρια, είτε ατομικά είτε ως μέλος μιας αναγνωστικής κοινότητας, είναι εκείνος/η που δίνει φωνή στη γραφή, εξηγεί και επαυξάνει τα όσα μελετάει. Οι μαθητές/τριες ως αναγνώστες/τριες της λογοτεχνίας είναι ανάγκη να μάθουν πώς να επικοινωνούν με τα κείμενα και, στη συνέχεια, να γίνονται πομποί όσων διάβασαν στους/στις συμμαθητές/τριές τους, στην τάξη/στην αναγνωστική τους κοινότητα.

Άλλωστε, η λογοτεχνία χωρίς τον/την αναγνώστη/τρια είναι νεκρή, ο/η μαθητής/τρια ως αναγνώστης/τρια, γίνεται αναζητητής/τρια νέων οριζόντων, συχνά και συνδημιουργός όσων διαβάσει με τη δική του μεταγλώσσα. Σημαντικό ρόλο σε αυτήν τη διαδικασία παίζει η αναγνωστική κοινότητα στην οποία συμμετέχει κάθε μαθητής/τρια, καθώς στο πλαίσιο της ανταλλάσσει απόψεις με τα υπόλοιπα μέλη της. Είναι, συνεπώς, τα μέλη κάθε αναγνωστικής κοινότητας –ο/η εκπαιδευτικός και οι μαθητές/τριες που την αποτελούν– ζωοδότες/τριες της λογοτεχνικής γραφής των κειμένων, τα οποία μελετούν και με τα οποία επικοινωνούν, διαδραστικά, στο πλαίσιο κάθε κοινότητας στην οποία ανήκουν (στο τμήμα τους, την τάξη τους, τις λέσχες ανάγνωσης κλπ.). Τέλος, οι μαθητές/τριες αναλαμβάνουν και τον ρόλο του/της δημιουργού, με τις εργασίες δημιουργικής γραφής, όπου αποτυπώνονται ο βαθμός κατανόησης του/των προς εξέταση λογοτεχνικού/κών κειμένου/νων και η δημιουργική αξιοποίηση των εργασιών τους.

Δεν είναι υπερβολή να πούμε ότι ο/η δημιουργός/συγγραφέας αποκτά την ιδιότητα ενός είδους «μηχανικού», που χτίζει τον κόσμο της γραφής και ο/η αναγνώστης/τρια τον αναστηλώνει, τον φωτίζει, τον κάνει δικό του/της κτήμα. Μπορεί ακόμα να εμπνευσθεί, προκειμένου να ανοίξει νέους ορίζοντες με τη δική του/της δημιουργική γραφή.

Συνεπώς, συγγραφέας, κείμενα, αναγνώστης/τρια, εκπαιδευτικός, μαθητές/τριες συγκροτούν μια σημαντική αλυσίδα, η οποία μπορεί να διευρύνεται με νέους αναγνώστες/τριες είτε μέσα από προγράμματα φιλαναγνωσίας, είτε μέσα από τα σχολεία και τις λέσχες ανάγνωσης.

7. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

Αγγελάτος Δ., *Η 'φωνή' της μνήμης, Δοκίμιο για τα λογοτεχνικά είδη*, εκδ. Λιβάνη, Αθήνα 1997.

Αγγελάτος Δ., *Η ΑΛΦΑ ΒΗΤΑ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΣΤΗ*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2011.

Άγρας Τ., *Κριτικά, Πρόσωπα και κείμενα. Ο Καρυωτάκης και οι «Σάτιρες»*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1981.

- Αθανασόπουλος Β., *Το ποιητικό τοπίο του ελληνικού 19ου και 20ού αιώνα*, Κάλβος, Σολωμός, Παλαμάς τόμος Α΄ και τόμος Β΄, Σεφέρης, Θέμελης, Ρίτσος, Βρεττάκος, Παπαδιαμάντης, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1996.
- Αθανασόπουλος Β., «Αμήχανοι δάσκαλοι, δυσφορούντες μαθητές. Η θεωρία της λογοτεχνίας ως αντικείμενο διδασκαλίας», *Σεμινάριο 18ο, Θεωρία της Λογοτεχνίας*, ΠΕΦ, Αθήνα 1994.
- Αθανασοπούλου Αφρ., *Ιστορία και Λογοτεχνία σε διάλογο*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2016.
- Αθανασοπούλου Αφρ., *Σχήματα λόγου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2022.
- Αθανασοπούλου Αφρ., «Σχεδιάσμα για μια Γραμματική της ποιητικής γλώσσας. (Σκέψεις και προτάσεις για τη διδασκαλία της Λογοτεχνίας)», στον τόμο: *Γλώσσα και Λογοτεχνία στην Πρωτοβάθμια και τη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, επιμ. Κ. Μπαλάσκας – Κ. Αγγελάκος, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2005.
- Ακριτόπουλος Αλ., *Για την Ποιητική και τη Ρητορική του Α. Εμπειρικού*, εκδ. University Studio Press, εκδ. Θεσσαλονίκη 2000.
- Αλαβέρας Τηλ., *Το σημερινό συγγραφικό πρόβλημα*, εκδ. University Studio Press, εκδ. Θεσσαλονίκη 2004.
- Αμπατζοπούλου Φρ., *...Δεν άνθισαν ματαίως, Ανθολογία Υπερρεαλισμού*, γ΄ εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1980.
- Αναγνωστάκης Μ., *Αντιδογματικά*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1985 και *Ο ποιητής Μανούσος Φάσσης*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1987 και *ΥΓ.*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1992.
- Αναγνωστοπούλου Δ., *Η Ποιητική του Έρωτα στο έργο του Α. Εμπειρικού*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1999.
- Ανδριώτης Ν., *Ετυμολογικό Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, 2η έκδ. ΑΠΘ, Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1967.
- Ανώνυμος, *Περί Ύψους*, μτφρ. Λεκατσάς, εκδ. Ζαχαρόπουλος, Αθήνα, χ.χρ.
- Αποστολίδου Β., Καπλάνη Β., Χοντολίδου Ε., *Διαβάζοντας λογοτεχνία στο σχολείο... Μια νέα πρόταση διδασκαλίας*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2000.
- Αποστολίδου Β. Χοντολίδου Ελ., *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1999.
- Αράγης Γ., *Ζητήματα Λογοτεχνικής Κριτικής*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2003.
- Αργυρίου Αλ., *Δεκαεπτά κείμενα για το Γ. Σεφέρη*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1986.
- Αργυρίου Αλ., *Κείμενα περί κειμένων*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1995.
- Αργυρίου Αλ., «Γ. Σεφέρης, ποιητική τέχνη και ιστορία», *Κύκλος Σεφέρη*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1984.
- Αργυρίου Αλ., *Η Ελληνική Ποίηση, Ανθολογία, Γραμματολογία*, εκδ. Σοκόλη, τόμος Γ΄, Ε΄, Αθήνα 1980, 1982, 1990.
- Αργυρίου Αλ., *Διαδοχικές Αναγνώσεις Ελλήνων Υπερρεαλιστών*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1985.
- Αργυροπούλου Χρ., *Η Γλώσσα στην ποίηση του Ε. Κακναβάτου*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003.
- Αργυροπούλου Χρ., *Καζαντζακικά Μελετήματα*, εκδ. Έναστρον, Αθήνα 2020.
- Αργυροπούλου Χρ., *Η Ανθολογημένη Ποίηση στο Γυμνάσιο και το Λύκειο*, εκδ. Ταξιδευτής, Αθήνα 2006.

- Αργυροπούλου Χρ., *Η Διαθεματικότητα στα Φιλολογικά Μαθήματα και η μέθοδος project*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2007.
- Αργυροπούλου Χρ., *Τοπία μνήμης, η ζωή ως αφήγηση αφηγήσεων*, εκδ. Έναστρον, Αθήνα 2023.
- Αριστοτέλης, *Περί Ποιητικής*, εκδ. Εστία, Αθήνα 1995.
- Αυδή Άβρα & Χατζηγεωργίου Μελίνα, *Η τέχνη του Δράματος στην Εκπαίδευση. 48 προτάσεις για εργαστήρια θεατρικής αγωγής*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2007.
- Βαγενάς Ν., *Η Ειρωνική Γλώσσα*, εκδ. Στιγμή, Αθήνα 1998.
- Βαγενάς Ν., *Ο Ποιητής και ο Χορευτής*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1980.
- Βαλαωρίτης Ν., «Περί ποιήσεως», *Νέα Συντέλεια*, τεύχη 3-4, Αθήνα 2004-5.
- Βαρελάς Λ., *Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΜΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΙΚΗ ΔΕΥΤΕΡΟΒΑΘΜΙΑ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ (1884-2001)*, ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ, ΥΠΕΠΘ, Κ.Ε.Γ., Θεσσαλονίκη 2007.
- Βασιλαράκης Ι., *Σύγχρονες Οπτικές και Προοπτικές της Λογοτεχνίας για παιδιά και νέους*, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 1998.
- Βασιλειάδης Β. & Δημοπούλου Κ. (επιμ.), *Σελιδοδείκτες για την ανάγνωση της λογοτεχνίας*, εκδ. Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας, Θεσσαλονίκη 2015. Προσβάσιμο και μέσω: <https://selidodeikt.es.greek-language.gr/>
- Βελουδής Γ., *Γραμματολογία-Θεωρία Λογοτεχνίας*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα 1994.
- Βελουδής Γ., *Διονύσιος Σολωμός, Ρομαντική Ποίηση και Ποιητική*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989.
- Γεωργιάδου Αγ., Δεμερτζή Κική & Κιοσσές Σπύρος, *Η διδασκαλία του ολόκληρου λογοτεχνικού έργου*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2022.
- Γεωργιάδου Αγ., *Λογοτεχνικές Διαδρομές*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2005.
- Γιατρομανωλάκης Γ., *Α. Εμπειρικός, ο ποιητής του έρωτα και του νόστου*, 2η έκδ. Κέδρος, Αθήνα 1994.
- Γκόβας Ν., *Για ένα δημιουργικό νεανικό θέατρο*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2002.
- Δάλλας Γ., *Εισαγωγή στην Ποιητική του Μ. Σαχτούρη*, εκδ. Κείμενα, Αθήνα 1979.
- Δάλλας Γ., *Καβάφης και Ιστορία*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1974.
- Δάλλας Γ., *Ευρυγώνια. Δοκίμια για την ποίηση και την πεζογραφία*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000.
- Ζαμάρου Ρ., *Φύση και Έρωτας στον Παπαδιαμάντη*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 2000.
- Ζήρας Α., *Προσεγγίσεις στη νεώτερη ποίηση 1985-1980, Γενικές διαπιστώσεις, τάσεις, διαφοροποιήσεις. Εισαγωγή στην ανθολογία Νεώτερη Ελληνική Ποίηση 1965-1980*, εκδ. Γραφή, Αθήνα, 1979.
- Καλογήρου Τζ., *Τέρψεις και Ημέρες Ανάγνωσης*, εκδ. Ι.Μ.Π., Αθήνα 1999.
- Καλογήρου Τζ.- Λαλαγιάννη Κική (επιμέλεια), *Η Λογοτεχνία στο Σχολείο*, εισαγωγή, Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου, εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2005.
- Καλογρίδου-Κολυβά Μαργ., *Η χρήση της τεχνολογίας στη διαδικασία της μάθησης, όρια και προοπτικές*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα 2011.
- Καλογρίδου-Κολυβά Μαργ., *Οι πολλές όψεις του διαδικτύου. Χρήση, κατάχρηση, εθισμός: αντίλογος-διάλογος*, εκδ. Δρόμων, Αθήνα 2011.
- Καλοκύρης Δ., *Χρυσόσκονη στα γένια του Μαγγελάνου, Νίκος Καββαδίας*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2004.

- Κάλφας Α., *Ο μαθητής ως αναγνώστης. Λογοτεχνική θεωρία και διδακτική πράξη*, εκδ. Το τραμ, Θεσσαλονίκη 1998.
- Κανακίδου Ελ. - Παπαγιάννη Β. *Διαπολιτισμική Αγωγή*, 2η έκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1998.
- Καραλής Βρ., *Η Ποίηση του Κράματος*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2000.
- Καραντώνης Α., *Εισαγωγή στη νεώτερη ποίηση, Β' Γύρω από τη σύγχρονη ποίηση*, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1984.
- Καραπαναγιώτης Λ., *Για το Σεφέρη. Τιμητικό αφιέρωμα στα τριάντα χρόνια της Στροφής*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1989.
- Κατσίκη-Γκίβαλου Άντα, *Το θαυμαστό ταξίδι*, 4η έκδ. Πατάκη, Αθήνα 1997.
- Καψωμένος Ερ., *Αφηγηματολογία*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2003.
- Καψωμένος Ερ., *Ο Σολωμός και η Ελληνική Πολιτισμική Παράδοση*, εκδ. Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα 1998.
- Κιοσσές Σπύρος & Δαλακούρα Νάγια, *Μετα-γράφοντας την Τέχνη. Μουσεία, πινακοθήκες και χώροι πολιτισμικής κληρονομιάς ως τόποι δημιουργικής γραφής*, εκδ. Κλειδάριθμος, Αθήνα 2021.
- Κόιντος Οράτιος Φλάκκος, *Ποιητική Τέχνη*, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα, 1980.
- Κόρφης Τ., *Νίκος Καββαδίας*, εκδ. Πρόσπερος, Αθήνα 1994.
- Κούρτοβικ Δ., *Έλληνες μεταπολεμικοί συγγραφείς*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 2000.
- Κριαράς Ε., *Διονύσιος Σολωμός. Ο Βίος το Έργο*, Θεσσαλονίκη 1957.
- Κύκλος Σεφέρη, εκδ. Σχολή Μωραΐτη, Αθήνα 1980.
- Κωτόπουλος Τριαντάφυλλος Η., Βακάλη Άννα Π., Γεωργιάδης Γεώργιος, Καλαϊτζή Αναστασία, Κουλουκάτση Αικατερίνη & Σταμπουλίδου Αναστασία, *Θεωρία και Πράξη της Δημιουργικής Γραφής στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 2023.
- Λιγνάδης Τ., *Το Άξιον Εστί, του Ελύτη*, 5η έκδ. Γραφ. Τέχνες Ρώσση, Αθήνα 1980.
- Λιγνάδης Τ., *Ένα Βιβλίο για το Νίκο Γκάτσο*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1983.
- Λογοθέτη Σ., *Η Ταυτότητα και ο Ρόλος της Γυναίκας*, τόμος Α', εκδ. Τυπωθήτω - Γ. Δαδρανός, Αθήνα 1998.
- Μαρωνίτης Δ., *Ποιητική και πολιτική ηθική. Πρώτη μεταπολεμική γενιά*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1976.
- Μαρωνίτης Δ., *Εισαγωγή στην Ποίηση του Σεφέρη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1999.
- Μαρωνίτης Δ., *Μ. Σαχτούρης, Άνθρωποι-Χρώματα-Ζώα-Μηχανές*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1980.
- Μαρωνίτης Δ., *Όροι του λυρισμού στον Οδ. Ελύτη*, 2η έκδ. Κέδρος, Αθήνα 1981.
- Ματσαγγούρας Ηλ., *Κειμενοκεντρική προσέγγιση του γραπτού λόγου*, εκδ. Γρηγόρη, Αθήνα 2001.
- Ματσαγγούρας Η., *Η Σχολική Τάξη*, στοιχειοθεσία Μέδουσα Ο.Ε., Αθήνα 1998.
- Μερακλής Μ., *Σύγχρονη Ελληνική Λογοτεχνία*, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1987.
- Μουλλάς Π., *Η Δέκατη Μούσα*, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 2001.
- Μπαλάσκας, Κ., *Ταξίδι με το κείμενο*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1990.
- Μπαλάσκας, Κ., *Ξενάγηση στη νεοελληνική πεζογραφία*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
- Μπαμπινιώτης Γ., *Γλωσσολογία και Λογοτεχνία*, 2η έκδ. Μαυρομάτη, Αθήνα 1991.

- Μπενάτσης Απ., *Η Ποιητική Μυθολογία του Τάσου Λειβαδίτη*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1991.
- Μπίστα Πολ., *Πώς σχεδιάζουμε και διδάσκουμε λογοτεχνία στο Γυμνάσιο και το Λύκειο*, εκδ. Ψηφίδα, Αθήνα 2005.
- Νάκας Θαν., *«Η Γλώσσα της Σύγχρονης Ποίησης»*, Γενιά του '70, εκδ. Τέθριππον, Αθήνα 1998.
- Ντενίση Σ., *Το ελληνικό ιστορικό μυθιστόρημα και ο Sir Walter Scott (1830-1880)*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1994.
- Παγανός Γ., *Μοντερνισμός και Πρωτοπορίες*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
- Παγανός Γ., *Αναζητήσεις στη σύγχρονη πεζογραφία, Κριτικά μελετήματα*, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1984.
- Παπαγεωργίου Κ., *Η γενιά του '70*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1998.
- Παπανούτσος Ε., *Παλαμάς, Καβάφης, Σικελιανός*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1985.
- Παρίσης Ν., *Μεθοδική ερμηνεία νεοελληνικών κειμένων*, εκδ. Εκπαιδευτηρίων Ζηρίδη, Αθήνα 1975.
- Πεσκετζή Μ., *Θεωρία της Λογοτεχνίας*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
- Πλασκοβίτης Σ., *Εισαγωγή στην Ποίηση του Σεφέρη*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 2η έκδ. 1999.
- Πολίτη Τζίνα, *Συνομιλώντας με τα κείμενα*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1996.
- Πρακτικά Συνεδρίου, του Π.Τ.Δ.Ε., *Καλλιεργώντας τη Φιλαναγνωσία. Πραγματικότητες & Προοπτικές*, επιμ. Άντα Κατσίκη-Γκίβαλου-Δ. Πολίτης, εκδ. Διάδραση Αθήνα 2013.
- Πυλαρινός Θ., *Επτανησιακή Σχολή*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2003.
- Ρίτσος Γιάννης, *Αφιέρωμα*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1980.
- Σαββίδης Γ., *Μεταμορφώσεις του Ελπίνορα*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1981.
- Σαμαρά Ζωή, *Προοπτικές του κειμένου*, εκδ. Κώδικας, Θεσσαλονίκη 1987.
- Σελιώτη Βασιλική, *Λογοτεχνία και τραύμα. Το 1974 στην κυπριακή και ελλαδική λογοτεχνία*, εκδ. Επίκεντρο, Θεσσαλονίκη 2021.
- Σιαφλέκης Ζ., *Από τη νύχτα των αστραπών στο ποίημα γεγονός, Συγκριτική ανάγνωση Ελλήνων και Γάλλων Υπερρεαλιστών*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1989.
- Σπανός Γ., *Διδακτική Μεθοδολογία, Η Διδασκαλία του Ποιήματος*, β' έκδ. προσωπική, Αθήνα 1998.
- Στεργιόπουλος Κ., *Η Ελληνική Ποίηση, Ανθολογία, Γραμματολογία*, εκδ. Σοκόλη, τόμος Γ', Αθήνα 1980-90.
- Στεφάνου Λ., *Το πρόβλημα της μεθόδου στη μελέτη της ποίησης*, εκδ. Κάλβος, Αθήνα 1981.
- Συνέδριο Σεριζί, *Η Διδασκαλία της Λογοτεχνίας*, εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα 1985.
- Τζιόβας Δ., *Το Παλίμψηστο της Ελληνικής Αφήγησης*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1993.
- Τζιόβας Δ., *Μετά την Αισθητική*, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1987.
- Τζιόβας Δ., *Κοσμοπολίτες και Αποσυνάγωγοι*, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.
- Τσακινιάς Σ., *Δακτυλικά αποτυπώματα*, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1983.
- Τσάτσος Κ., *Παλαμάς*, 3η έκδ. Εστία, Αθήνα χ.χ.
- Φαρίνου-Μαλαματάρη Γ., *Αφηγηματικές Τεχνικές στον Παπαδιαμάντη*, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1987.

- Φράιερ Κίμων, *Άξιον Εστί το Τίμημα, Εισαγωγή στην ποίηση του Οδ. Ελύτη*, μτφρ. Ν. Βαγενάς, 2η έκδ. Κέδρος, Αθήνα 1979.
- Φρυδάκη Ευγ., *Η Θεωρία της Λογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2003.
- Χαραλαμπίκης Χρ., *Νεοελληνικός Λόγος*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1992.

Ξένη βιβλιογραφία

- Abrams M. H., *Ο Καθρέφτης και το Φως*, μτφρ. Άρης Μπερλής, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2001.
- Allen Gr., *Intertextuality*, 1η έκδ. Routledge 2000, Λονδίνο και Ν. Υόρκη, επανέκδ. 2001, 2002.
- Anton John, *Η Ποίηση και η Ποιητική του Κ.Π. Καβάφη*, χ. μτφρ., εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 2000.
- Aragon L., *Περί Ύφους*, μτφρ. Σ. Κουμανούδης, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1985.
- Beaton Roderick, *Εισαγωγή στη Νεότερη Ελληνική Λογοτεχνία, Θεωρία και Κριτική*, εκδ. Νεφέλη, Αθήνα 1996
- Bakhtine M., *Προβλήματα Λογοτεχνίας και Αισθητικής*, μτφρ. Γ. Σπανός, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1980.
- Bakhtine M., *Ζητήματα Ποιητικής του Ντοστογιέφσκι*, μτφρ. Αλ. Ιωαννίδου, εισαγ. Δ. Τζιόβας, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2000.
- Beaugrande R. -A. - Dressler W. U., *Introduction to text linguistics*, publ. Longman, London and N. York 1981.
- Benton Michael-Fox Geoff, *Teaching Literature, Nine to Fourteen*, Oxford University Press, 1985.
- Blanchot Maur., *Ο χώρος της λογοτεχνίας*, μτφρ. Δ. Δημητριάδης, εκδ. Εξάντας-Νήματα, Αθήνα 1970, β' έκδ. 1994.
- Bloom H., *Η Θραύση των δοχείων*, μτφρ. Γ. Σκαρπέλος, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1998.
- Bloom H., *Η Αγωνία της Επίδρασης*, μτφρ. Δημηρούλης, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1989.
- Bremond Cl., Chatman S., Greiman J.A., κ.ά., *Θεωρία της Αφήγησης*, επιμ. Β. Καλλιπολίτης, μτφρ. Αγγ. Κουφού, Β. Καλλιπολίτης, Αγγ. Καστρινάκη, Κ. Παπουτσά, εκδ. Εξάντας, Αθήνα 1991.
- Breton Andre, *Μανιφέστα του Σουρρεαλισμού*, μτφρ. Ελ. Μοσχονά, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα-Γιάννινα 1983.
- Booth Wayne C., *A Rhetoric of Irony*, The University of Chicago Press, Σικάγο, Λονδίνο 1974.
- Bowra C.M., *Ποίηση και Πολιτική*, μτφρ. Α. Στεφάνου, εκδ. Παπαδήμα, Αθήνα 1982.
- Cohn D., *Διαφανή Πρόσωπα*, μτφρ. Δ. Μπεχλικούδη, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 2001.
- Compagnon Antoine, *La Seconde Main ou le Travail de la citation*, Seuil, Paris 1979.
- Cummins Jim, *Ταυτότητες υπό Διαπραγμάτευση, Εκπαίδευση με σκοπό την Ενδυνάμωση σε μια Κοινωνία της Ετερότητας, Διαπολιτισμική Παιδαγωγική*, μτφρ. Σουζάνα Αργύρη, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 2002.

- Delcroix M.- Hallyn F., *Εισαγωγή στις Σπουδές της Λογοτεχνίας, Μέθοδοι του Κειμένου*, μτφρ. Ι. Ν. Βασιλαράκης, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Eagleton T., *Ο Μαρξισμός και η Λογοτεχνική Κριτική*, μτφρ. Γρ. Αζαριάδης, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1981.
- Eagleton T., *Εισαγωγή στη Θεωρία της Λογοτεχνίας*, μτφρ. Μ. Μαυρόνας, εκδ. Οδυσσέας, δ' έκδ. Αθήνα 1996.
- Eagleton T., *Η έννοια της κουλτούρας*, μτφρ. Ηλ. Μαγκλίνης, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2003.
- Eco Umb., *Ερμηνεία και Υπερερμηνεία*, μτφρ. Α. Παπακωνσταντίνου, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1993.
- Eco Umb., *Η Σημειολογία στην καθημερινή μας ζωή*, 5η έκδ. Μαλλιάρης - Παιδεία, Α.Ε., Αθήνα 1985.
- Escarpit Den., *Η παιδική και νεανική λογοτεχνία την Ευρώπη*, μτφρ. Στέση Αθήνη, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 1995.
- Fairclough N., *Language and Power*, Longman, London and New York 1989.
- Fennes Helmut-Hapgood Karen, *Intercultural Learning in the Classroom, Crossing Borders*, Cassell Council of Europe, Λονδίνο 1997.
- Fokkema D.- Ibisch El., *Θεωρίες Λογοτεχνίας του Εικοστού Αιώνα*, μτφρ. Γ. Παρίσης, εκδ. Πατάκη, Αθήνα 4η έκδ. 2000.
- Frey K., *Η μέθοδος project*, μτφρ. Κλ. Μάλλου, εκδ. Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1998.
- Genette G., *Εισαγωγή στο αρχικείμενο*, μτφρ. Μ. Πατεράκη-Γαρέφη, εκδ. Εστία, Αθήνα 2001.
- Genette G., *Τα όρια της διήγησης*, μτφρ. Ε. Θεοδωροπούλου, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987.
- Genette G., *Introduction à l'architexte*, Seuil, Paris, 1979 και *Palimpsestes*, Seuil, Paris 1982.
- Goldmann L., *Για μια κοινωνιολογία του μυθιστορήματος*, μτφρ. Ε. Βέλτσου και Π. Ρυλμόν, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 2000.
- Hall John, *Η Κοινωνιολογία της Λογοτεχνίας*, μτφρ. Μ. Τσαούση, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1990.
- Hawthorn Jer., *Ξεκλειδώνοντας το κείμενο*, μτφρ. Μ. Αθανασόπουλος, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 1995.
- Hoey M., *Textual interaction*, εκδ. Routledge, Λονδίνο και Νέα Υόρκη, 2001.
- Jakobson R., *Style in Language*, New York 1960.
- Jauss H.R., *Η Θεωρία της Πρόσληψης*, μτφρ. Μ. Πεχλιβάνος, εκδ. Εστία, Αθήνα 1995.
- Lyons J., *Εισαγωγή στη Γλωσσολογία*, μτφρ. Μ. Αραποπούλου, Μ. Βραχιονίδου, Αργ. Αρχάκης, Αικ. Καρρά, εκδ. Πατάκης, Αθήνα 1995.
- Mackridge P., *Διονύσιος Σολωμός*, μτφρ. Κ. Αγγελάκη-Ρουκ, εκδ. Καστανιώτης, Αθήνα 1995.
- Mathieu-Colas M., *Τα όρια της διήγησης*, μτφρ. Ε. Θεοδωροπούλου, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1987.
- Moisan Cl., *Η Λογοτεχνική Ιστορία*, μτφρ. Α. Παρίση, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1992.
- Nadeau Maur., *Ιστορία του Σουρρεαλισμού*, μτφρ. Αλ. Παπαθανασοπούλου, εκδ. Φόρμα, Αθήνα 1978.

- Pontani F.M., *Επτά Δοκίμια και Μελετήματα για τον Καβάφη (1936-1974)*, εκδ. Μ.Ι.Ε.Τ. Αθήνα, 1991.
- Preisendanz W., *Ρομαντισμός, Ρεαλισμός, Μοντερνισμός*, μτφρ. Α. Χρυσογέλου-Κατσή, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1977.
- Richs D., *Η Σκιά του Ομήρου*, μτφρ. Α. Παρίση, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993.
- Ricoeur P., *Η Ζωντανή Μεταφορά*, μτφρ. Κ. Παπαγιώργης, εκδ. Κριτική, Αθήνα 1996.
- Ricoeur P., *Η αφηγηματική λειτουργία*, μτφρ. Β. Αθανασόπουλος, εκδ. Καρδαμίτσα, Αθήνα 1990.
- Rodari G., *Γραμματική της Φαντασίας*, μτφρ. Μ. Βερτσώνη-Κοκόλη, Λ. Αγγουρίδου-Στρίντζη, εκδ. Τεκμήριο, Αθήνα 1994.
- Rosenblatt L.M., *The reader, The text, The poem: The transactional theory of the literary work*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1978.
- Said Ed., *Ο κόσμος, το κείμενο και ο κριτικός*, μτφρ. Λ. Εξαρχοπούλου, εκδ. Scripta, Αθήνα 2004.
- Schaeffer Jean Marie, *Τι Είναι Λογοτεχνικό Είδος;* μτφρ. Α. Ακριτόπουλος, εκδ. Ηρόδοτος, Θεσσαλονίκη 2000.
- Strunk W. and White E.B., *The Elements of Style*, 3rd ed. Allyn and Bacon, USA 1979.
- Saunier Guy (Michel), *Έρευνα στον μυθικό κόσμο του Ν. Καββαδία*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 2004.
- Saunier Guy (Michel), *Α. Εμπειρικός. Μυθολογία και Ποιητική*, εκδ. Άγρα, Αθήνα 1999.
- Somville L., *Εισαγωγή στις Σπουδές της Λογοτεχνίας*, εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1997.
- Still Judith – Worton Michael, «Εισαγωγή στη Διακειμενικότητα», *Άλως*, τεύχη 3-4, Αθήνα 1996.
- Tadié Jean Yves, *Η κριτική της λογοτεχνίας στον εικοστό αιώνα*, μτφρ. Ι. Βασιλαράκης, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2001.
- The Open University (Το Ανοικτό Πανεπιστήμιο), *Γλώσσα και Λογοτεχνία*, μτφρ. Αλ. Παπαθανασοπούλου, εκδ. Π. Κουτσούμπος Α.Ε., Αθήνα 1985.
- Thomson George, *Η Ποίηση Χθες και Σήμερα*, μτφρ. Ν. Κ. Σταματίου, εκδ. Κέδρος, Αθήνα 1956.
- Todorov T., *Κριτική της Κριτικής*, μτφρ. Γ. Κιουρτσάκης, 2η έκδ. Πόλις, Αθήνα 2000 και *Ποιητική*, μτφρ. Α. Καστρινάκη, εκδ. Γνώση, Αθήνα 1989.
- Valery P., *Ποίηση και αφηρημένη σκέψη, η καθαρή ποίηση*, μτφρ. Χρ. Λιοντάκης, εκδ. Πλέθρον, Αθήνα 1999.
- Vitti Mario, *Φθορά και Λόγος. Εισαγωγή στην Ποίηση του Γιώργου Σεφέρη*, εκδ. Βιβλιοπωλείου της Εστίας, Αθήνα, 1978.
- Yourcenar Marg., *Κριτική Παρουσίαση του Κ. Καβάφη*, μτφρ. Γ. Π. Σαββίδης, εκδ. Χατζηνικολή, Αθήνα 1981.
- Wellek Rene -Warren Austin, *Θεωρία Λογοτεχνίας*, μτφρ. Σ. Δεληγιώργη, εκδ. Δίφρος, Αθήνα (χ.χ).
- Wood James (Γουντ Τζέιμς), *Πώς δουλεύει η λογοτεχνία*, μτφρ. Κ. Σπαθαράκης, εκδ. Αντίποδες, Αθήνα 2023.

- Beaton R., *Εισαγωγή στη Νεοελληνική Φιλολογία*, εκδ. Δόμος, Αθήνα 1996.
Γενιά του '70, εκδ. Όμβρος, Αθήνα 2001.
 Δημαράς Κ. Θ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Ίκαρος, Αθήνα 1987.
 Πολίτης Λ., *Συνοπτική Ιστορία της Νέας Ελληνικής Λογοτεχνίας*, Θεσσαλονίκη 1977.
 Πολίτης Λ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μ.Ι.Ε.Τ., Αθήνα 1979.
 Vitti M., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1978.
 Vitti M., *Γενιά του '30*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1977.

Ποιητικές Ανθολογίες

- Η Ελληνική Ποίηση, Ανθολογία – Γραμματολογία* (6 τόμοι), επιμ. Α. Αργυρίου, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1979.
Η Ελληνική Ποίηση, Φαναριώτες - Άνθη ευλαβείας - Επτανήσιοι, επιμ. εισαγωγής Μ. Μ. Παπαϊωάννου, επιμ. ανθολογίας Κ. Ιορδανίδης, Αθήνα 1980.
Η Ελληνική Ποίηση, Ρομαντικοί - Εποχή Παλαμά - Μεταπαλαμικοί, επιμ. Μ. Γ. Μερακλής, Αθήνα 1977.
Η Ελληνική Ποίηση, Η ανανεωμένη παράδοση, επιμ. Κώστας Στεργιόπουλος, Αθήνα 1980.
Η Ελληνική Ποίηση του 20ού Αιώνα, Μια Συγχρονική Ανθολογία, επιμέλεια-ανθολόγηση, Ευρ. Γαραντούδης, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2008.
 Γιώργος Μαρκόπουλος, Κωστής Νικολάκης (Ανθολόγηση, Πρόλογος), *Ποιήματα που αγαπήσαμε, Από τους ανανεωτές της παράδοσης μέχρι και τη δεύτερη μεταπολεμική γενιά*, εκδ. Εκάτη, Αθήνα 2009.
 Σαραντάρης Γ., *Γιατί τον είχαμε λησμονήσει...* επιμ. Μ. Γ. Μερακλής, εκδ. Τυπωθήτω, Αθήνα 2002.
Ευρωπαϊκά Γράμματα, Ιστορία της Ευρωπαϊκής Λογοτεχνίας, τόμοι τρεις, εκδ. Σοκόλη, Αθήνα 1992-1999.
Η Ελληνική Πεζογραφία. Παλαιότερη, Μεσοπολεμική, Μεταπολεμική, (τόμοι 11), εκδ. Σοκόλη, Αθήνα, 1997-8, 1993-96, 1988-96.
 Ευαγγέλου Α., *Η Δεύτερη Μεταπολεμική Γενιά (1950-70), Ανθολογία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1994.

Ενδεικτικά: Αφιέρωματα

- ΑΝΤΙ, Αφιέρωμα στον Α.Κάλβο*, τεύχος 510, Αθήνα 1993.
Γλώσσα - Εκθεση - Λογοτεχνία, Σεμινάριο, Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (ΠΕΦ), τεύχος 11, Αθήνα Μάρτης - Απρίλης 1989.
Γράμματα και Τέχνες, Καρυωτάκης, Καρυωτακισμός, τεύχος 81, Αθήνα 1997.
Διαβάζω, Αφιέρωμα, Ανδρέας Εμπειρίκος, τεύχος 358, Αθήνα 1995.
Διαβάζω, Αφιέρωμα, Κ. Π. Καβάφης, τεύχος 389, Αθήνα 1998.
Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Γιώργο Σεφέρη, τεύχος 142, Αθήνα 1986.
Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Διονύσιο Σολωμό, τεύχος 213, Αθήνα 1989.

- Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Κ. Γ. Καρυωτάκη*, τεύχος 157, Αθήνα 1986.
- Διαβάζω, Αφιέρωμα στον Κ. Παλαμά*, τεύχος 334, Αθήνα 1994.
- Διαβάζω, Αφιέρωμα στο Νίκο Εγγονόπουλο*, τεύχος 381, Αθήνα 1998.
- Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, Η Ζωή των Σημείων*, επιμ. Ε. Καψωμένος και Γρ. Πασχαλίδης, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996.
- Εμβόλιμον, Αφιέρωμα στον Γιάννη Πατίλη*, τεύχος 33-34, Άσπρα Σπίτια 1997.
- Εμβόλιμον, Αφιέρωμα στον Γιώργο Μαρκόπουλο*, τεύχος 37-38, Άσπρα Σπίτια 1997.
- Εμβόλιμον Αφιέρωμα στον Αντώνη Φωστιέρη*, τεύχος 41-42, Άσπρα Σπίτια 2000.
- Εντευκτήριο, Σελίδες για τον Οδυσσέα Ελύτη*, τεύχος 70, Θεσσαλονίκη 2005.
- Εξώπολις, Αφιέρωμα Έκτωρ Κακναβάτος*, τεύχη 10-11, Αλεξανδρούπολη 1999.
- Η Λέσχη των Εκπαιδευτικών, Η νεοελληνική γλώσσα και λογοτεχνία στην εκπαίδευση*, τεύχος 8, Αθήνα Δεκ. 1994.
- Ζηρίδης, Η διδασκαλία της σύγχρονης ποίησης στη Μέση Εκπαίδευση*, (Ξ. Α. Κοκόλης, Τ. Πατρίκιος, Μ. Saunier, Ν. Παρίσης, Δ. Μαρωνίτης), εκδ. Εκπαιδευτηρίων Ζηρίδη, Αθήνα 1978.
- Νεοελληνική Μεταπολεμική Ποίηση (1945-1985)*.
- Η Λέξη, Αφιέρωμα στο Γιάννη Ρίτσο*, τεύχος 182, Αθήνα 2004.
- Η Λέξη, Αφιέρωμα στο Γ. Σεφέρη*, τεύχος 53, Αθήνα 1986.
- Η Λέξη, Αφιέρωμα στο Δ. Σολωμό*, τεύχος 142, Αθήνα 1997.
- Η Λέξη, Αφιέρωμα στον Οδ. Ελύτη*, τεύχος 106, Αθήνα 1991.
- Η Λέξη, Αφιέρωμα στον Κ.Π. Καβάφη*, τεύχος 23, Αθήνα 1983.
- Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Κ. Παλαμά*, τεύχος 397, Εστία, Αθήνα 1943.
- Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Σολωμό*, τεύχος 1707, Εστία, Αθήνα 1998.
- Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Κ.Π. Καβάφη*, τεύχος 872, Εστία, Αθήνα 1963.
- Νέα Εστία, Αφιέρωμα στον Ανδρέα Εμπειρίκο*, τεύχ. 1744, Εστία, Αθήνα 2002.
- Ομπρέλα, Αφιέρωμα Ο Σολωμός και Η Ευρώπη*, τεύχος 42, 1998.
- Ομπρέλα, Αφιέρωμα Αλ. Παπαδιαμάντης*, τεύχος 47, Αθήνα 2000.
- Ομπρέλα, Αφιέρωμα Μ. Σαχτούρης*, τεύχος 73, Αθήνα 2006.
- Πόρφυρας, Σικελιανός-Ελύτης-Αναγνωστάκης*, τεύχος 106, Κέρκυρα 2003.
- Πόρφυρας, Έκτωρ Κακναβάτος*, τεύχος 104, Κέρκυρα 2002.
- Πόρφυρας, Αφιέρωμα στον Α. Εμπειρίκο*, τεύχος 101, Κέρκυρα 2001.
- Πρακτικά Έκτου Συμποσίου Ποίησης*, επιμ. Σωκράτης Σκαρτσής, Γνώση 1987.
- Πρακτικά 19ου Συμποσίου Ποίησης, Ρεύματα στη Σύγχρονη Ποίηση 1999*, εκδ. Περί Τεχνών, Πάτρα 2001.
- Πρακτικά 20ού Συμποσίου Ποίησης, Η Ποίηση στη Ζωή μας, 2000*, εκδ. Περί Τεχνών, Πάτρα 2001.
- Σημειωτική και Εκπαίδευση*, επιμ. Στ. Καμαρούδης και Ε. Χοντολίδου, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 1996.
- Τετράδια Ευθύνης, Κότινος στον Άγγελο Σικελιανό, Αφιέρωμα*, τεύχος 11, Αθήνα 1980.
- Τετράδια Ευθύνης, Φώτα και Φωτισμοί του Ν. Βρεττάκου, Αφιέρωμα*, τεύχος 33, Αθήνα 1994.
- Το Δέντρο, Λογοτεχνικές Πρωτοπορίες, Ο άλλος Σουρρεαλισμός*, τχ. 28-29, Αθήνα 1997.
- Το Δέντρο, Το μάθημα της Λογοτεχνίας, Δύο εκδηλώσεις στο Γαλλικό Ινστιτούτο*, περιοδικά τχ. 48-49, Αθήνα Χριστούγεννα 1989.

Πανελλήνια Ένωση Φιλολόγων (Π.Ε.Φ.) e-mail: pan.en.fil1@gmail.com

Ενδεικτικά:

Σεμινάρια: τχ. 11 *Γλώσσα-Εκθεση-Λογοτεχνία*, τχ. 22 *Διονύσιος Σολωμός*, τχ. 23. *Οδυσσέας Ελύτης*, τχ. 35 *Το δημοτικό τραγούδι από την αρχαιότητα ως σήμερα*, τχ. 37 *Η θέση της λογοτεχνίας στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση*.

Αφιέρωματα: *Νικηφόρος Βρεττάκος, Γιάννης Ρίτσος, Τάσος Καλούτσας, Νίκος Γρηγοριάδης, Χριστόφορος Μηλιώνης, Γιώργος Σεφέρης, Νίκος Καζαντζάκης και εκπαίδευση, Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, Γιώργος Κοτζιούλας,*

Φιλολογική (περιοδικό) : Αφιέρωματα σε πολλούς λογοτέχνες (Α. Κάλβος, Κ. Παλαμάς, Κ. Καρυωτάκης, Γ. Σκαρίμπας, Δ. Χατζής, Φ. Κόντογλου κ. ά.).